

M

15.257/89

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK
FELOLVASÓ ÜLÉSEIBŐL

89. SZ.

89. SZ.

MÁRIA TERÉZIA HALÁLA
ÉS
A RÓMAI KURIA

NÉZETELTÉRÉSEK A BÉCSI UDVAR ÉS A VATIKÁN KÖZÖTT
A «CAPPELLA PAPALE»-RA VONATKOZÓLAG

A BÉCSI ÉS RÓMAI DIPLOMÁCIAI LEVELEZÉS ALAPJÁN

ÖSSZEÁLLITOTTA

Dr. LUTTOR FERENC

*Felolvastatott a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának
1913. évi. május hó 29-én tartott ülésében.*

Dr. IVÁNYI BÉLA

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA

1914.

Ára 1 kor. 60 fillér.

A Szent-István-Társulat könyvkiadóhivatalában (VIII., Szentkirályi-utca 28. sz.) és könyvkereskedésében (IV., Keckeméti-u. 2. sz.) megrendelhetők a következők:

FELOLVASÁSOK

a Szent-István-Társulat Tud. és Irodalmi Osztályának üléseiből (8-r.)

1. sz. *Kandra Kabos*. Az ezeréves Károlyiak. (23 old.) Budapest, 1894. Ára 60 fill.
2. « *Dr. Giesswein Sándor*. Az urali nyelvek helyhatározói demonstratív elemei. (29. old.) Budapest, 1894. Ára 80 fill.
3. « *Dr. Karácson Imre*. Két török diplomata Magyarországról a XVIII. században. (29 old.) Budapest, 1894. Ára 50 fill.
4. « *Dedek Crescens Lajos*. Boncz könyve a vallás körüli felségjogról. (71 old.) Budapest, 1894. Ára 1 kor. 40 fill.
5. « *Dr. Kiss János*. Az értelmi ismeretek keletkezése. (28 old.) Budapest, 1894. Ára 60 fill.
6. « *Hummer Nándor*. A kereszténység nyomai Magyarország mai területén a honfoglalás előtt. (69 old.) Budapest, 1894. Ára 1 kor. 20 fill.
7. « *Dr. Czobor Béla*. A spalatói archaeologiai kongr.-ról. (33 old.) Ára 60 fill.
8. « *Dr. Mihályfi Ákos*. Emlékbeszéd Szvorényi Józsefről. (40 old.) Ára 60 fill.
9. « *Dr. Kiss János*. A katolikusok III. nemzetközi tudományos kongresszusáról. (22 old.) Ára 50 fill.
10. « *Dr. Székely István*. Monismus és dualismus a filozófiában. (22 old.) Ára 30 fill.
11. « *Felsmann József*. A Kalocsai Codex. (60 old.) Bpest, 1895. Ára 1 kor. 20 fill.
12. « *Dr. Surányi János*. Az állami tekintély erkölcsi alapja. (22 old.) Budapest, 1895. Ára 50 fill.
13. « *Hummer Nándor*. A szláv kereszténység hazánk mai területén a honfoglalás előtt. (112 old.) Budapest, 1896. Ára 1 kor. 60 fill.
14. « *Bodnár Gáspár*. A katolikus népies irodalom műveléséről. (16 old.) Budapest, 1895. Ára 40 fill.
15. « *Dr. Czobor Béla*. Giovanni Battista de Rossi emlékezete. (80 old.) Budapest, 1896. Ára 1 kor. 60 fill.
16. « *Székrenyi Lajos*. Emlékbeszéd Szulik József fölött. (30 old.) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
17. « *Dr. Margalits Ede*. Márk királyfi (Kraljevics Márkó). (192 old.) Budapest, 1896. Ára 2 kor. 40 fill.
18. « *Dr. Áldásy Antal*. Az 1409. évi cividalei zsinat története. (64 old.) Budapest, 1896. Ára 1 kor. 20 fill.
19. « *Dr. Karácsonyi János*. A honfoglalás és Erdély. (28 old.) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
20. « *Kőrösi Albin, D. José Zorilla*. Isten a legjobb tanu. Toledói legenda. (24 old.) Budapest, 1895. Ára 50 fill.
21. « *Imets F. Jákó*. Hunn nyomok a székelyföldi nevekben. (56 old.) Budapest, 1897. Ára 1 kor. 20 fill.
22. « *Dr. Kereszty Viktor*. Egy fejezet a keresztény ikonografiából. (40 old.) Budapest, 1897. Ára 80 fill.
23. « *Pintér Kálmán*. Újabb elbeszélő irodalmunk. (48 old.) Budapest, 1897. Ára 1 kor.
24. « *Dr. Piszter Imre*. Szent Bernárd és a képzőművészetek. (32 old.) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
25. « *Dr. Demkó György*. A gyermekek vallása. Második kiadás. (28 old.) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
26. « *Dr. Margalits Ede*. Emlékbeszéd Szabó István hellenista fölött. (16 old.) Budapest, 1897. Ára 50 fill.
27. « *Dr. Platz Bonifác*. Ó-Egiptom irodalma. (26 old.) Bpest, 1897. Ára 60. fill.

MÁRIA TERÉZIA HALÁLA

ÉS

A RÓMAI KURIA

NÉZETELTÉRÉSEK A BÉCSI UDVAR ÉS A VATIKÁN KÖZÖTT

A «CAPPELLA PAPALE»-RA VONATKOZÓLAG

A BÉCSI ÉS RÓMAI DIPLOMÁCIAI LEVELEZÉS ALAPJÁN

ÖSSZEÁLLITOTTA

Dr. LUTTOR FERENC

*Felolvastatott a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának
1913. évi május hó 29-én tartott ülésében.*

Dr. IVÁNTI BÉLA

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA

1914.

Nihil obstat.

Dr. Desiderius Bila,
censor dioecesanus.

Nr. 4219.

Imprimatur.

Strigonii, die 4. Julii 1914.

Ludovicus Rajner
episc., vic. generalis.

M 15.257/89
Ciszágos Széchenyi Könyvtár

Leltári szám:

VII/100-12.651/1965

STEPHANEUM NYOMDA R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28/a.

BEVEZETÉS.

A jozefinizmus, legalább is tényleges hatásaiban még annyira közel áll hozzánk, hogy nem tartható elveszett fáradságnak, ha a történetírás annak, hogy úgy mondjam, personaliaival, személyes ügyeivel is foglalkozik. A jozefinizmus lélektana, pathológiája nincs még kellőképen méltatva. Alig hogy Mária Terézia szemeit lehunyta, megindult a reformrendeletek áradata s különösen kiadásuk körülményei, elhamarkodásuk motivumai sokszor érthetetlenek. Ebből a szempontból fogtam hozzá a római vatikáni titkos levéltárban található, eddig még csodálatosképen kiadatlan anyag tanulmányozásához. Kutatásaim közben meglepett, mily csekély jelentőségű ügyeket, milyen részletesen tárgyalnak az ott felhalmozott akták. Ilyen volt mindjárt József uralkodásának első napjaiban a Cappella-ügy, melyet ezen tanulmányom tárgyává tettem. Meghalt Mária Terézia, ki a Szentszék iránti jóindulatának nobilis jeleit adta uralkodása egész folyamán s halálát a bécsi nuncius és a római Kuria megindultan gyászolja. Hrzan biboros római császári követ ötletesen-e, vagy kigondolva Cappella Papalét vár. A pápa hivatkozva a ceremoniale intézkedéseire, kitér a kívánság elől, illetve méltányosnak tartja, hogy a változtatást a bécsi udvar kérje. Az e kérdés körül támadt magyarázatok és belemagyarázások a két udvar közötti viszonyt roppant feszezték. A császár gyermeki pietásában sértve érzi magát, de közömbösséget színlel. Az első jozefinista rendeletek azonban csakhamar jönnek és pedig olyan formában, hogy sem a nunciussal, sem a Kuriával a bécsi körök tárgyalni nem hajlandók. Jelen dolgozatomban a Cappella Papaléra vonatkozó levelezést fogom ismertetni, a teljesség okáért a bécsi cs. és kir. családi udvari és állami levéltár idevonatkozó, csak részben kiadott anyagát is felhasználva. A további, József első rendeleteit érintő római levéltári anyagot pedig, mely magának Józsefnek egyéniségére nagyon éles világot vet, legközelebb publikálni fogom.

Mikor ezeket röviden jelzem, megtisztelő kötelességemnek ismerem, hogy hálás köszönetet mondjak báró *Hornig* Károly dr. ő Eminenciájának, Veszprém biboros püspökének, ki a magyar tudományosság iránti érdeklődéssel, erkölcsi és anyagi támogatásával a kutatást Bécsben és Rómában számomra lehetővé tette. Tisztelettel említem továbbá a szives tanácsot és útbaigazítást, melyekkel Lukcsics József dr. egyetemi tanár segítségemre volt s a bécsi és római levéltárak tisztviselőinek figyelmességét, kik sziveskészségükkel munkámat lényegesen megkönnyítették.

Köszönetet kell mondanom a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának, mely Békefi Remig dr. zirci apát szives ajánlására abban a kiváló szerencsében részesített, hogy ily illusztris körben számolhatok be kutatásaim eredményéről.

Róma, 1913. május hó.

Dr. Luttor Ferenc.

Mária Terézia betegsége és halála.

Mária Teréziát, az energikus asszonyt, ki Katalin cárnővel egyidejűleg és egyetértőleg erős kézzel irányította az európai politikát, az uralkodói és emberi erények a történelem legnagyobb egyéniségei közé emelték. Hosszú, negyven évet átölelő uralkodása nehéz időkre esik. A vezető szerepért a német birodalomban nagy küzdelmeket kellett vívnia. Nemzetgazdasági téren világszerte hirtelen és elkerülhetetlen átalakulások vajudtak. Társadalmi téren új osztályalakulások voltak küszöbön. A racionalizmus erősen kikezdte a birodalmaknak a vallással, az Egyházzal kötött frigyét; az államfelség elmélete mindent bürokratikus formákba szorított.

A császárnő népei hűségére támaszkodva erőteljes kézzel vívta meg harcait; bölcs belátással üdvös gazdasági reformokat adott; okos mérséklettel fékezte a felbuzdulásukban gyors munkára kész «felvilágosodottakat». Életének utolsó szakában József névleg együtt uralkodott vele, de a nagyenergiájú fejedelemnő a reformpárttól teljesen befolyásolt fiúnak nem engedett jelentősebb szerepet az ügyek irányításában.

Mária Teréziát tevékeny munkásság közepette érte 1780 őszén a végzetes betegség, mely azután rövidesen sírba is vitte őt.

Mária Terézia szervezetén már régebben rágódott az asztma, mely nevezett év októberében oly lélegzési zavarokat okozott, hogy a közeli vég sejtető volt.¹ A királynő erős lélekkel nézett a betegség elébe. *Október 15-én, Terézia napon, végrendeletet csinált*, azután tovább intézte az államügyeket, mintha semmit sem sejtene. November 8-án egy vadászon is részt vett mint néző; november 22-én és 23-án is még fenn járt-kelt, de már erősen bágyasztotta a rohamosan növekvő láz. November 24-én éjjel válságosra fordult a fejedelmi beteg állapota. A betegségben veszélyes komplikációk mutatkoztak, úgy, hogy Störck báró

¹ A betegség lefolyását tüzetesen leírja Alfred R. von Arneth: Maria Theresia's letzte Regierungszeit. Wien, 1879. IV. 719. és köv. oldalak.

udvari orvos 25-én reggel kiadta az első orvosi jegyzéket, mely szerint a betegség nincs minden veszély hiján. A november 25-iki éjszaka nem kevésbé volt izgalmas, mint az előbbi, úgy hogy 26-án reggel elhatározták, hogy a viatikumot fogják nyújtani.¹ Az Egyház vigaszának kiszolgáltatása a Habsburg-család haladóklo tagjai számára a mindenkor nunciusok tisztje hosszú idők óta. Így most Garampi gróf bécsi nunciusra háramlott a szomorú tisztség. Garampi, akit Mária Terézia különös bizalmával tüntetett ki, mélyen megrendülve vette az udvar eziránti értesítést s a kitűzött időpontra, délután 4 órára meg is jelent az udvari kápolnában. «Megérkezvén ide, az udvar nagy kápolnájába», írja a nuncius november 26-iki jelentésében, «magamhoz vettem a Legszentebbet és a szokásos ceremónia keretében, az udvar és ezen alkalomra meghívott nemesség előrebocsátása mellett, kísértetvén a császár ő Felségétől és a királyi családtól² és az udvari, valamint a városi hölgyektől, áthaladva a lakosztályokon megérkeztünk ő Felsége szobájához. Ő Felségét felöltözve, térdenállva egy térdeplőn találtam megfeythetetlen lélekjelenléttel és összeszedettséggel. Miután elmondtuk az előirt imákat, átnyújtottam a legszentebb viatikumot és a fenntebb jelzett sorban visszatértünk a kápolnába, hol a Szentséggel adott áldás után véget ért a funkció. Kimondhatatlan a minden rendű és rangú személyiségek fájdalma és keserősége egy annyira gyászos veszély lehetőségének gondolatán. Nekem is, bár több mint harminc éves papi pályámon mindenkor szivesörömet végeztem egyházi funkciókat, ezen alkalommal fegyelmeznem kellett magamat és győzködnöm önmagam ellen, hogy külsőleg és lélekben megőrizsem önuralmam ezen szomorú aktusnál.»

József császárt anyja betegsége nagyon érzékenyen érintette, de csodálatos optimisztikus rajongással még mindig remélt a gyógyulásban. A szertartásról ilyen értelemben ad hirt távollevő testvérének, Lipót toscanai nagyhercegnek. Gyermekének gyengéd szeretete és fájdalma aggasztotta Mária Teréziát is és igyekszik

¹ Garampi bécsi nuncius jelentése nov. 26-ról. Vatikáni titkos levéltár Nunz. di Germania Tom. 402.

² A Wiener Zeitung 1780. november 29-iki száma szerint a sorrend a következő volt: Az oltáriszentség után jött Albert sachsen-tescheni herceg, Miksa főherceg a német lovagrend nagymestere és kölni érseki koadjutor, majd a császár. Közvetlenül utánuk jöttek Mária Anna, Mária Krisztina és Erzsébet főhercegnők.

őket a változhatatlanra előkészíteni. 27-én ír Lipótnak sajátkezüleg: «Tudom, hogy titeket lever a hír, de ti keresztényileg éreztetek és erényesek vagytok; ez megvigasztal engem».¹ A nap folyamán több államügyet intézett el. leiratokat és rendeleteket adott minisztereinek.²

A császárnő-királynő súlyos betegségén érzett részvét most már a város külső képén is meglátszott. 26-án, vasárnap reggel a már kiragasztott színházcédulákat leszaggatták és minden látványosságot eltiltottak. A nép a templomokba tódult, hogy uralkodónője felgyógyulásáért esedezzen.³ A főbb templomokban szentségimádást rendeltek el. A Burg-kápolnában Garampi nuncius végezte a szertartásokat, aki egyébként is csaknem az egész napot féltő aggodásban a Burgban tölti.⁴

November 28-án a nuncius balsejtelemmel teljes levelet küld Rómába. «Ámbár tegnap este némi remény kínálkozott arra, hogy a császárnő-királynő életben marad, miután két krízist is kiállott 8 óra tájban s ennek következtében némi nyugalma volt, mégis az éjszaka folyamán újból oly szenvedések fogták el, hogy hajnalban ő maga kívánta, hogy egyik udvari káplán lássa el az utolsó kenet szentségével. Erre magához hivatva egész családját, a legteljesebb nyugalommal adta reájuk áldását.⁵ Az egész nap különböző esélyek között telik-mulik; hol egy kevés javulás mutatkozik, majd meg a fulladás veszélye fenyeget; minden komoly javulás reménye kizárva. Ő Felsége a császár, bár a legérzékenyebb fájdalommal van eltelve, mégis fáradhatatlan és hihetetlenül tevékeny, hogy a beteggel szemben éjjel és nappal gyermeki gyengéd szeretete sugallta utolsó kötelességeit teljesítse. Nagyon is közellátom a végzetes pillanatot.»

November 28-át Mária Terézia a halálra való előkészülettel töltötte. Intézkedéseket tett temetésére vonatkozólag, meghagyta gyermekeinek, hogy a gyászszertartásokon ne vegyenek részt

¹ L. Arneth, i. m. 725 o.

² Garampi N. j. 1780. nov. 27-ről.

³ G. n. i. j. Érdekes a Wr Ztg (1780. 101. sz.) ama hire, hogy a kassai katonaság a királynő betegsége hire vételére báró Splényi brigadérossal élén 40 órás szentségimádást kezdett, mely szép példát a főiskolák és polgárság is követte.

⁴ Caleppi követségi titkár jelentése nov. 28.

⁵ Arneth (i. h.) szerint a családi búcsuzás percei nagyon meghatók voltak. Mindenki ért, csak Mária Terézia maradt nyugodt.

s megtiltotta, hogy temetésénél érdemei magasztalására gyász beszéd mondassék.¹

November 28-án éjjel Mária Terézia nem akart aludni. «Minden pillanatban várom» — mondá — «hogy birám elé hivatassam; félek aludni, mert nem akarom, hogy a halál meglepjen, hanem szembe akarok nézni vele.»

Igy telett el a nap nov. 29-én is, mígnem este $\frac{3}{4}$ 9 órakor egy erős köhögési roham okozta fulladás a fejedelemső életének véget vetett. «Az egész királyi család kimondhatatlanul le van verve» — mondja Garampi nuncius nov. 30-iki jelentésében — «minden rendű és rangú ember a legőszintébb részvétellel van iránta.» József császár fájdalmasan jajdul fel Kaunitzhoz intézett jegyzékében: «Ich habe aufgehört Sohn zu sein und dies war es doch, was ich am besten zu sein glaubte».²

Mária Terézia halála méltó volt életéhez. A nuncius őszinte bámulattal adózott erőslélkűségének, csak egy körülménnyel nem volt kibékülve. Sem Migazzi biboros bécsi érseket, sem más egyházas érzelmű papot nem engedtek a császárnő közelébe. Érdekesen adja ennek egy későbbi jegyzékében magyarázatát.³ «Egy szót még a császárnő halálára vonatkozólag. Ő minden bizonnyal bámulatra méltó nyugalommal halt meg, mint egy erős s amellett keresztény asszony. De nagy feltűnést keltett, hogy a legkisebb lelkiismeretfurdalást sem érezte 40 éves uralkodásának tényei nyomán, míg előbb, egészséges korában ugyancsak sokszor vádolta magát, hogy gonosz tanácsokra hallgatott, hogy sok kárt okozott. És végre mindnyájan meg vagyunk lepetve, hogy a keresztény alázatosság legkisebb jeleit sem adta, sem a nagy lépés előtti félelmének. Államügyekkel vesződött az utolsó pillanatokig és megelégedett azzal, hogy gyóntatójával időről-időre felolvastott magának valamit. Nem konzultálta, nem is látta sem a biboros érseket, sem egyetlen más papot, (kinek nagyobb neve volna a jámborság terén). Ugy látszik, attól félt, hogy meggyőzhetik rosszhiszeműségéről, vagy nyugtalaníthatnák az Egyház kárára tett rendelkezései miatt. Ezt az ő nyugalmit tényleg nem tudom magyarázni másból, mint a két ok közül az elsőből. Azt kell tehát hinnünk, hogy ő ítéletet formált magának, mely szerint az Isten

¹ G. n. j. dec. 4-ről.

² V. ö. Arneth, i. h. 731. o.

³ G. n. j. 1781. jan. 5. Vatikáni titkos levéltár Nunz. di Germ. Tom. 403.

előtt nem felelős azokért, amiket tett, amely dolgokról pedig ő maga tudta, hogy rosszul tette, azokat azzal menti, hogy olyanoknak tanácsára cselekedett, kikről feltehetette, hogy teljes bizalmát beléjük helyezheti». Kiérezhető ebből a jelentésből a nuncius aggodalma ama tény felett, hogy a nagy királynő halálával a reformpártnak gátat állító személyiségek, mint Migazzi érsek, az udvarnál minden befolyásukat el fogják veszíteni; amint az csakhamar be is következett. József és pártja féltékenyen örködtek Mária Terézia betegszobájának ajtajánál s a gyengédlelkű fejedelemnőt igyekeztek a lelkiismeretfurdalásoktól megkímélni; s a sorsnak különös játéka az, hogy a fiúnak, mikor végső órája közeledett, a magára vett lelkiismeretbeli felelősség nyomasztó terhe alatt kétszeresen kellett azokat éreznie.

Mária Terézia halálának hire Rómában.

József császár, miután szigorú intézkedésekkel megakadályozta, hogy a császári fullajtárokat megelőzőleg bárki is kivihesse a halálhírt a városból, még november 29-én éjjel 11 órakor külföldi követeknek, köztük Hrzan biboros, római meghatalmazott miniszterének is a következő jegyzéket küldte: «Országaink szeretett, örökké feledhetetlen anyja nincs többé. Ma este 9 óra tájban a mindenható Isten ezen földi életből az örökkévalóba hívta. Az általános szomorúság csak érezhető, de szavakkal le nem írható... A szokásos «Notifications-Schreiben»-t minél előbb át fogom küldeni».

A hír, melyet egy magyar testőr hozott, december 8-án reggel érkezett Rómába. A biboros miniszter azonnal értesítette Pallavicini államtitkár útján a pápát a királynő elhunytáról. A szentatyát, bár a nuncius és Hrzan jelentései a betegség komoly voltáról már előkészítették a katasztrófa lehetőségére, «mindazonáltal nem kevésbé érzékenyen sujtotta egy olyan nagyjelentőségű veszteség (hire), amilyen egy uralkodó halála, akinek nagy erényei méltóságánál nem voltak kisebbek s akinek utolsó percei dicsőséges életéhez méltók voltak. Ő Szentsége atyai, legmélyebb érzelmei nem szorítkozván terméketlen bánkódásra, a legbuzgóbb könyörgéssel esedezik az isteni irgalomhoz ezért az annyira jámbor uralkodónőért és aki maga után annyi vágyat hagyott.»¹

¹ Pallavicini államtitkár válaszirata Garampi nunciushoz 1780. dec 9. Vatikáni titkos levéltár Nunziatura di Germania Tom. 678.

A pápa ezen fájdalma Mária Terézia halálán őszinte volt. A bécsi udvar és római Kuria között különösen Mária Terézia utolsó uralkodási éveiben élénk összeköttetés állott fenn.¹ Mária Terézia egyházi téren elég sok érlelődő reformnak egyengette útját, de minden tervét a Szentszékkal egyetértőleg valósította meg. Épen ezért a Szentszék is előzékeny volt irányában és különösen Miksa főherceg kölni koadjutorságának kérdésében minden erejével igyekezett a királynő iránti elismerő tiszteletének kifejezést adni. A kölcsönös jó viszony megszilárdítására csak röviddel az elhalálozás előtt Mária Terézia két remekművű vázát ajánlott fel Pius pápának. Magában a városban is mély benyomást, általános részvétet keltett a királynő halálának híre, mert — mint Hrzan indokolja² — «a császári ház iránti hajlandóságon és tiszteleten kívül ezen asszony jámborsága és bőkezűsége számára általános tiszteletet biztosított». «A császárnő-királynő bánkódásra szólító halálának híre gyorsan átviharzott az egész városon és mindenütt a legnagyobb megindulással fogadják azt.»³

Ez a jó viszony egy sokkal evidensebb tényen nyugszik, semhogy bizonyítást kívánna. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy Braschi biborost épen Mária Terézia kardinálisai segítették győzelemre, győzelemre segítvén ezáltal a zelantikát a liberálisabb elemekkel szemben, ami Kaunitz-nak a legkevésbé sem volt inyére.⁴

A bécsi gyászszertartások a nuncius jelentései szerint.

Az elhunyt királynő holttestét november 30-án, csütörtökön reggel bebalzsamozták. Ezen alkalommal megállapították, hogy a halált a fojtó katharrus okozta. «A rendes nagyságú szívet az Augustinus-remeték templomában, a belső részeket a Szent

¹ A szives jó viszony-nak élénk bizonyítéka az a meglepő érdeklődés, mellyel Garampi leveleit Rómában olvasták. V. ö. a fennebb idézett v. i. végét: «A figyelem pedig, melyet Ön tanúsított az elhunyt császárnő iránt a viatikum nyújtásával, a szent és apostoli hivatásához méltó ténykedések nem maradtak a megfelelő méltánylás híjával, amint hogy azt a gondosságot is kellőképen értékeltük, amellyel jelentései útján oly körülményesen informált Ön mindarról, amelyek ugyanarra a felséges uralkodónőre vonatkoztak és melyek igazán nagyon érdekeltek.»

² St k. Berichte des Kardinals Hrzan an Fürsten Kaunitz. Romana. 1780. dec 9. (V. ö. Brunner: Die Theol. Dienerschaft. Wien, 1868. 55. o.)

³ Wiener Zeitung, 1780. dec. 9. Rómából kapott híre.

⁴ Arneth, i. m. (IX.) III. kötet. 135. o.

István-dómban helyezték el.» Pénteken reggel a már bebalzsamozott holttestet átvitték egészen csendben az udvari kápolnába,¹ honnán tegnap este szállították át a szokásos ceremóniákkal a kapucinusokhoz és ott eltemették. Az ünnepies gyászistentiszteletek a fentebb említett Ágoston rendiek templomában tartatnak a három következő napon, a megholtak elővecsernyéjével esténként, melyek ma kezdődnek és ünnepies Requiemmel és Absolúcióval a következő reggeleken. Minthogy mindezen funkcióknál Albert herceg lesz jelen, nincs helye annak, hogy Ő Felségének udvaroljak és ezen okból nem is vagyok oda meghiva. A hasonlíthatatlan Anya meghagyta gyermekeinek, hogy ezen gyászos szertartásoktól teljesen maradjanak távol és ezen intézkedését ő Felsége megújította a főhercegnők számára, kik ezen időt privát ájtatosságban töltik a kamarai kápolnában. De ő valamint Miksa főherceg és Albert főherceg is, ámbár a legérzékenyebben találta őket a csapás és közel vannak a teljes megtöréshez, mégis nem akarták magukat kivonni azokból (a szertartásokból), mintegy győzködve saját gyengédségükkel. Megtiltotta továbbá az elhunyt, hogy a nevezett funkciókon gyászbeszédet mondjanak az ő dicsőítésére».²

A temetés a legfejlettebb gyászpompával ment végbe; ugyanígy kellett az udvari méltóságoknak is a gyászt dokumentálniok.³ Garampi nuncius már november 28-ikán jelezte Rómába, hogy a gyász elsőrangú lesz s mert azt neki is az udvar utasításai és a diplomáciai kar praxisa szerint kell tartania, ez az ő anyagi

¹ Az 1780. dec. 6-iki Wr Ztg mellékletében leírja a ravatalozást. A nyitott koporsót, melyben egyszerű *szerves öltönyben* nyugodott a királyné holtteste, egy négy lépcsős állványon helyezték fekete baldachin alatt. A szívet tartalmazó ezüst urna jobbról, a belső részeket tartalmazó ércedény balról állott. Oldalt 6 vánkoson a csász., a magyar királyi és a cseh korona, a főhercegi kalap és a jogar állott. A fej mögött a rendjelek, a lábnál kereszt és szenteltvíztartó. A miniszterek, az udvari és városi hölgyek óránként felváltva imádkoztak érte. Reggel 6-tól délig öt oltárnál állandóan miséztek. Dec. 2-án az udvari plébános kellő kísérettel az előírt szertartás között átszállította a szívet az Augusztinus templomba (ahol — nem a legméltóbban diszitett helyen — ma is őrzik). A belső részeket tartalmazó dobozt ugyanaz nap d. u. 4 órakor a Szent István-dómban, szokás szerint a főoltár előtti kriptába helyezték.

² G. n. j. dec. 4.

³ Wr Ztg No. 97. Dec. 2. Érdekesség okáért idecsatolom. A gyász 6 hónapig tart. Az első két hétben a ruhák fénytelen, felborzolt fekete posztóból legyenek, kevés gombbal, plörözökkel, batiszt kézelőkkel. A harisnya fekete gyapjúból legyen, a cipő kordován bőr. A szablya fekete bevonattal,

képességeit nagyon kemény próbára fogja tenni. Dec. 4-iki jelentésében azután panaszos kérelemmel fordul a Szentatyához, költségei megtérítését kérvén.¹

a csattok feketére futtatva, a kalapon gyászfátyol. A következő hét hétben ugyanaz a ruha plörözök nélkül, befuttatott szablyával. A többi hat héten rendes fekete szövet ruha, selyemgombokkal, selyem béléssel, ugyanolyan karddal és csattokkal, mint feljebb. Az utolsó 6 hétben fentebb jelzett ruha, csipke kézelőkkel, színes karddal és csattokkal, tetszésszerű fehér harisnya, feketével szegett fehér mellény és valódi ékszerek. A miniszterek, a titkos tanácsosok, kamarások és külső udvari emberek fekete libériát is adnak. A hölgyek az első tizenkét hétben fekete gyapjúruhában jelennek meg, fejükön olasz fekete homlokkötővel és fekete ékszerrel, keztyűvel, legyezővel és feketére futtatott csattokkal. A következő hat hétben sima fekete öltönyben, fekete fejdísszel és homlokkötővel, fehér betétekkel olasz gazeból, fekete ékszerrel, fehér-fekete legyezővel és cipővel. Az utolsó hat hétben ugyanaz, csak a fejdísz lesz csipke, de rojtok nélkül, fehér legyező és cipő és valódi ékszerrel. A rangbeli dámák libériát adnak a személyzetnek.

¹ Garampi nuncius ezen dec. 4-iki jelentését érdekes tartalmánál fogva egész terjedelmében itt adom:

«A kiadások újabb áradatában úszom a mostani gyász következtében. Arra nézve nincs semmi támasztékom, hogy hasonló esetben a mi udvarunk milyen eljárást követett. Csak annyit találtam, hogy Ferenc császár halálakor Salari uditore *Borromei* Monsignore számára, aki akkor még Spanyolországban tartózkodott, a gyással járó kiadások megtérítését kérte, de egyúttal itt van az 1765. szept. 11-én kelt *negativ* Inproprie felelet is Torriggiani ő Eminenciájától azon megokolással, hogy a nevezett Monsignore a többi valamennyi nunciustól eléggé különböző viszonyok között él, amennyiben nagyobb jövedelme van neki, mint két kardinálisnak mai napság. Ami ezután történt, arról nem tudok semmit. Eminenciád azonban bizonyára jól ismeri és a mi Urunk is tudja tényleg, hogy már régtől fogva mennyivel rosszabb az én személyem és családom helyzete *Borromei* ő Eminenciája helyzeténél. Nem vonhattam ki magamat mindannak megtevéséből, amit a többi miniszterek tesznek, azzal a különbséggel, hogy én nyilvánosság előtt lévén és így nem jelenhetvén meg sem az udvarnál, sem a szertartásokon, hacsak nem 18-as fogattal, rá vagyok utalva, hogy sokkal több népet öltöztessenek gyászba, mint az én szükséges kíséretemet, amelyre nem volna kötelezhető egy sem a többi követek vagy miniszterek közül. De úgy látom, mindennek dacára, hogy mindegyik felruházza az egész saját személyzetét és ezt félelem nélkül teszik, tudván, hogy udvaruk a maguk egészében megtéríti a költségeket. De az esemény (M. T. halála) is olyan váratlanul következett be, hogy az itteni kereskedők nem lévén kellőképen a szövetekkel fölszerelve, érdekünkben állott mintegy vaktában megvenni a végeket, melyekkel rendelkeztek és most már, hogy fedezhessék a szükségletet, a postával hozatják a szükséges szöveteket a birodalom legtávolabb eső tartományaiból is, amiért is napról-napra váltakoznak az árak és növekesznek. Azon ruhák és livrék szerint, melyeket mai napig beszerezhettem a teljes költséget számítva, amelyre szükségem

Kulturtörténeti szempontból érdekes a nunciushoz december 28-iki levele, melyben személyzete felruházásáról beszél s bemutatja a számlát, mely az ezerkétszáz forintot is meghaladja.¹

Pallavicini államtitkár megnyugtatta² a nunciust, hogy mindent elkövet a kincstáros biborossal egyetértőleg, hogy a költségek megtérüljenek; s december 30-án a nuncius számára tényleg 600 skudit (3000 lírát) utalnak ki, mint különleges költség-fedezetet.³

Ijeszt a teljes felruházásig úgy látom, hogy az 1400 forintnál is több fog rúgni. 35 személy áll az én szolgálatomban, mint Eminenciád az idecsatolt részletezésből láthatja. Amiért is esedezem Eminenciádhoz, hogy méltóztassék a mi Urunknak körülményeim ilyen állását előterjeszteni és abban a reményben ringatom magam, hogy ő kegyes nemesszivűségéből kifolyólag elnyerhetem ezen előre nem látott és másoldalról nem fedezhető kiadás rendezését, mely most rám zúdult.

¹ Az érdekes jelentés dec. 28-áról így hangzik: «Egyéb alkalmakkor az ily elsőrendű gyász, mint a mostani egy álló esztendeig tartott, de a kereskedők részéről elhangzott panaszok következtében, hogy t. i. ezen egész esztendő alatt nem csinálnak semmi forgalmat egyéb színes posztókkal és szövetekkel, Ő Felsége egy különleges rendelkezéssel a gyászt csupán 6 hónapra szorította le. Én már befejeztem egész személyzetemnek a fentebb jelzett módon való felruházását azon magyarázat értelmében, melyet Eminenciádnak folyó hó 4-én kelt In propriémben adtam és a melyben teljesen egyértelműleg jártam el a többi itt székelő követtel és külföldi nminiszterrel. Benyujtom ezúttal az 1219 forintra rúgó költségekről a számlát, amelyekre vonatkozólag a mi Urunk kegyes nagylelkűségéhez esedezem a megtérítésért és ezt Eminenciád közbenjárásával hódolattal kérem. A költség még nagyobb lett volna, ha összes fogataimat be kellett volna szövettel vonatnom; de ő Felsége ezt megtiltotta, azt akarván, hogy az a királyi személyiségek és az ő külföldi udvaroknál alkalmazott képviselőinek kiváltságuk legyen.» A számla tételei:

A belső- és istállószolgalat számára: 22 libéria mellénnyel és nadrággal, szárazított posztóból (115½ könyök) könyökjével 2.15, kitesz 215 for. 52½ krajcárt egyezség szerint...	254.—	forint
Az elkészítés, feldíszítés, bélés és egyéb apró költség kitesz 201 forint 36 kr., egyezség szerint	250.—	«
22 drb fekete kalap	26.24	«
Fekete tarsolyok csattok és egyéb vasszerelések	32.23	«
Gyapjú harisnyák és fátvolyok	31.—	«
Gyászcipők	30.20	«
Az antikamera számára: 4 öltözet ruha szál. posztóból elkészítve	195.—	«
10 más, sokkal ordinárebb öltözet elkészítve á 40 frt.	400.—	«
Összesen	1219.67	forint

² Pallavicini válaszirata dec. 16-ról.

³ P. v. i. dec. 30. — A nuncius 1781. január 18-iki kelettel köszönte meg túláradó hálával a pápa kegyét. Nunz. di. Germ. Tom. 403.

Mária Terézia végrendelete.

A nagy királynő végrendelete is nagyon érdekelte a római kuriát, épen azért Garampi lehetőleg körülményesen számol be a nagy lélekről tanuskodó hagyományokról, melyeket Mária Terézia családja tagjainak és hozzá közelálló hiveinek rendelt. Elsősorban természetesen Miksa főherceg örökösödésére fordította figyelmét, amelyre vonatkozólag mégis sokáig nem volt eléggé tájékozva.¹ Különben is a végrendelet szövege nem lévén egészen világos, a császár egy bizottságra bízta annak értelmezését, melyben finom tapintata és igazságérzete sugallatára ő maga nem is vett részt.

A végrendelet megvalósítása óriási terheket rótt az általános örökösre, a császárra; különösen ama leghumánusabb, de egyúttal legköltségesebb intézkedésével, mely a tényleges vagy már nyugdíjas katonaság minden tagja számára külön jutalék kiadását rendelte el, ami egymagában másfél millió forintba rúgott.²

¹ Garampi nuncius dec. 4-iki jelentése szerint Miksa fhg. örökségét a királynő magánbirtokainak jövedelme képezné, melyek Magyarországon, Morvában és Ausztriában fekszenek. Így körülbelül évi 160 ezer forintot tenne ki; ebből kellene nővérei számára 24—24 ezer forintot évente kifizetnie, ha azok Bécsben maradnának, s továbbra is húznák az udvari apanázst. Ha azonban a régi tervek szerint egyik Innsbruckban, másik Klagenfurtban telepednék meg, úgy 50—50 ezer forintot kell kiutálnia. Végül, ha Marianna a prágai nemes alapítvány apátnője lenne, úgy 70 ezer forintot tartozik számára kiadni. — Dec. 7-iki jelentésében nuncius újabb relációk alapján akként módosítja közléseit, hogy a fhg. az egész jövedelmet élvezi, a teher pedig a császárra hármlik, mint általános örökösre. — 1781. jan. 18-án végre megbízhatóbb jelentést küldhet, mely szerint Miksa számítva, hogy a neki hagyományozott fundusok nem hoznak annyit, amennyire becsülték őket, s így a hozzájuk fűzött kiadások fedezésére nem elegendők, úgy határozott, hogy jobb lesz, ha a legatumot visszautasítja s a rendes főhercegi apanást (45 ezer forintot) fogadja el. Ezt fogja húzni legalább is addig, míg a püspökségeket ténylegesen birtokba veheti. — Miksa vagyonára halála után a toskánai nagy herceg tarthatott igényt. (G. n. j. jan. 4.)

² G. n. j. dec. 4. «De a legnevezetesebb és legnagyobb értékű hagyomány mégis csak az, amit a csapatokra hagyott azon szolgálatok emlékeként, melyek neki egész birodalmában teljes tettek. Tehát a császárnak lelkére kötötte, hogy az összes katonai embereknek egy hónapi jövedelmét emelje fel, elkezdve a marsaloktól egészen az utolsó közkatonáig, ideértve az invalidusokat, a nyugdíjasokat és minden más stipendiumos egyént, amennyiben a hadi állományhoz tartoznak. A számítások szerint egy ilyen különleges jutalék kiosztás másfél millió forintot igényel. Ő Felsége a császár nemcsak hogy elrendelte

A császár, bár maga is átlátta, milyen nehézségekkel fog járni ilyen minden rendelkezésre álló, családi vagyont és alapot meghaladó adomány,¹ hogy anyja akaratának mégis eleget tegyen s az államot se kelljen megterhelnie, saját atyai örökségét is igénybe vette, hogy a végrendelet hagyatékait teljes egészükben kiutalhassa.²

A hivatalos gyászjelentés átnyújtásának előzményei.

Mint már fentebb írtam, Hrzan kardinális december 8-án, a hír vétele nyomán azonnal értesítette az államtitkár útján ő Szentségét a császárnő- királynő elhunytáról. A magánjellegű értesítésre bevett szokás szerint a hivatalos gyászjelentés (Notifications-schreiben) ünnepies átadásának kellett következnie. Hrzan ennek bejelentése körül alig követett el valamely mulasztást, mert ilyennek a fentebb idézett államtitkári válasziratban nemcsak hogy nyoma nincs, sőt az mintegy kiemeli a biborós-követ figyelmeességét, mellyel az a betegség fordulatairól is a kuriát értesítette. Valamely feszültségből és ideges gyanakvásból magyarázható tehát csak Dini monsignore pápai főceremonárius türelmetlen megjegyzése a Diariumban: «ő (Hrzan) azonban sem a pápához kihallgatásra nem járult, sem ez irányban kérelmet elő nem terjesztett.»³

Hrzan kardinális késlekedését a Notifications-schreiben késése okozta, amennyiben az csak december 15-én érkezett meg Rómába. Még ugyanazon nap átküldte Hrzan annak egy másolatát Pallavicini államtitkárnak,⁴ a kíséző jegyzékben kérve az ünnepies

ezen és minden más hagyaték készséges folyósítását, hanem méltóztatott megerősíteni az egész monarchiában található összes tényleges hivatalnokokat is, és minden nyugdíjat és kegydíjat, melyet fenséges anyja mindedig engedélyezett és kiutalt.

¹ V. ö. II. József levelét a toskánai nagyherceghez Arneth: Maria Theresia u. Joseph II. Wien, 1868. III. kötet, 237 o.

² G. n. j. 1781. január 4. «Miután az elhunyt császárnő végrendeletének alapos tanulmányozásából kiderült, hogy az általa jelzett bő adományozások végzetesen felülmúlják nemcsak a családi pénztárt, melynek alapja 5 millió forint, hanem minden egyéb értékelhető dolgokat is, amelyek felett ő szabadon rendelkezhetett, ő Felsége a császár, hogy ne terhelje meg az államot, sem az elhunyt akaratát ne játssza ki, a saját költségére és atyai örökségéből egyenlíti ki egészükben és teljességükben a végrendelet hagyatékait».

³ A vatikáni «Archivium Caerem. Apostolicorum Magistri». V. 630. A. die 8. Decembris anni 1780. Mgr. Dini bejegyzése.

⁴ P. á. v. i. dec. 16.

kihallgatás idejének meghatározását. Ő Szentsége nem adta meg azonnal a kért kihallgatást, amit Hrzan jelentésében¹ így magyaráz: «A sok teendő, mellyel ő Szentsége most el van árasztva és annak megfontolása — miként ezt nekem lekötelező kifejezésekkel tudtomra adta — hogy egy neki és nekem magamnak is fájdalmas tárgy megbeszéléséig jobb lesz néhány napot elmulni hagyni, arra indította Őt, hogy azt (az audienciát) jövő keddre (december 19-re) halassza. Ugy látszik, hogy a megsiratásra méltó haláleset feletti fájdalom itt mindig érzékenyebbé válik és általában épüléssel beszélnek arról a gyermeki és gyengéd figyelemről, mellyel a császári Felség az ő legfelségesebb anyja mellett életének utolsó pillanatáig kitartott.»

Hrzan nagyon jól ismerte a császár érzékenységet és édes anyja iránti gyengédségét s nem is mulasztja el egy e tárgyra vonatkozó levelében sem e kapcsolatot kihasználni. Hasonlóképpen Garampi nuncius is már november 30-ika óta erősen hangsúlyozza jelentéseiben, hogy a veszteséget, mely Mária Terézia halálával országait érte, csak az enyhíti, hogy a jövőendő uralkodó bőségesen fogja azt pótolni. «Kevés nemzet volt valaha oly szerencsés helyzetben, mint most ez a Monarchia van, mikor a trónra lépni lát egy uralkodót, ki annyira érett úgy korra, mint tapasztalatra nézve, ki különleges talentummal van megáldva és kinek tetteje a cselekvésben párját ritkítja.»

Ez a József által is szemmeláthatólag értékelt összefüggés Mária Terézia emléke és az új császár személyisége között adja meg a Cappella-ügynél is a feltűnő érzékenység magyarázatát. Az ünnepies audiencia halasztásának okát sem Hrzan jelentései bővebben nem magyarázzák, sem az államtitkár felirataiban nem leltem meg. Egyes tények között azonban az összefüggést nem lehet letagadni. A ceremóniáriusok naplója² kétségtelenné teszi aényt, hogy — amint az egyébként is minden udvarnál szokásos, itt is azonnal utána néztek a szertartási feljegyzésekben, mi ilyen haláleseteknél a teendő? Hrzan bíboros is érdeklődően a dolgok iránt, december 9-én a Wiener Zeitungnak azt az információt adta, hogy a pápa ő Szentsége a december 14-iki konzisztórium után azonnal újabb konzisztóriumot tart, melyben Mária Terézia halálának gyászos hírét a bíboros testülettel közli, amire következőleg

¹ Hrzan kardinális 1780. dec. 15-ről.

² A már idézett dec. 8-iki feljegyzés.

a Sixtus-kápolnában és az Animában (a német nemzeti templomban) ünnepies gyászszerartás fog tartatni, melyeknél valószínűleg a Bracciano herceg fia, illetve gróf Salm, a S. Rota auditora mondja a gyászbeszédet.

Hrzan előkészületei a római gyászszerartásokra teljesen érthetők. A Ceremoniale Romanum századok folytán kifejtett intézkedései szerint ugyanis a pápa katolikus uralkodók elvesztésén atyai szíve fájdalmát ilyen hasonlíthatatlanul ünnepies módon szokta dokumentálni. A biborosok gyülekezete a pápával az élén a gyászoló Egyház legméltóbb képviselője. A Cappella Papale pedig, azaz a gyászistentisztelet a római udvar és a külföldi diplomáciai testület teljes részvételével, melynél ő Szentsége jelenlétében hírneves szónok méltatja az elhunyt fejedelem érdemeit, a pápa pedig a végső abszolúciót adja, valóban legméltóbb nyilvánítása a legfőbb lelki tekintély gyászának hatalmas gyermekei elhunytán és a figyelemnek leglekötelezőbb kifejezése az elhunyt szuverén családja iránt. A Sixtus-kápolnában Michel-Angelo Világítéletének Rex Tremendae Majestatis-ára szegeződik minden szem, az igazságos bíróra, ki előtt a föld királyai is porba hullanak s az áldozati tömjénfüsttel terhes templomot betölti a Dies irae félelmetesen fenséges dallama. Krisztus helytartójának közbenjáró esedezése enyhíti ezt a mélyen gyászos hangulatot s a félelmet és rettegést bizalmas reménnyé változtatja. A gyásznak és engesztelésnek valóban fejedelmi manifesztációja ez.

Ezt várta Hrzan Mária Terézia halálára következőleg is; és méltán várhatta, ismervén ő Szentsége atyai jóindulatát a boldogult fejedelemnővel szemben és az utolsó időkben újból csak megerősödött kölcsönös jó viszonyt Róma és a császári udvar között.

Hrzan ebbeli reményét bizonyára csak erősítette az a figyelmes hang, mellyel a Szentatya és Pallavicini államtitkár is az elhunyt fejedelemnőről a halálhír vételekor megemlékeztek s melynek különösen az államtitkár ad december 16-án Garampinak küldött válasziratában kifejezést. Mielőtt ezt az érdekes levelet közölném, meg kell jegyeznem, hogy a biboros-államtitkár már e leirata idején sejthette, hogy a római gyászbeszéd körűl nehézségek fognak felmerülni és esetleges félremagyarázások megelőzésére hivatkozik az elhunyt királynő végső akaratára. «Ennek a fenséges fejedelemnőnek utolsó pillanatai méltó epilógust adtak erényeihez. Kiváló bennük az ő királyi gyermekei iránti gyen-

gédsége, akiknek szinte parancssal hagyta meg, hogy ne vegyenek részt az ő végső tisztességén, meg akarván őket kimélni ama nagyobb fájdalommal járó keserűségtől, mely lelkükben foganhatna a gyászos cselekmény alatt. *Kiválik a földi hiúságok megvetése, midőn megtiltotta, hogy gyászbeszédet mondjanak az ő dicséretére.* Kiváló végre az ő nemeslelkősége, fenköltsege és szeretete azon jól rendezett végrendeleti intézkedésekben, melyekkel a leginkább övéi előtt magát szeretere méltónak és hálásnak mutatni akarta».

József császár személyes érzékenységgel is tisztában van, s nem mulasztja el, hogy a szokásos jókívánatoknak nyomatékkal kifejezést ne adjon. «Az anya akaratára méltó feleletet *adott a fiúnak engedelmissége.* Az erényesség, mely a császársban mindenkor mutatkozott, szívében bizonyára oly erős gyökeret vert, hogy ő nem fog tenni egy lépést sem, ha csak nem az anyai nyomokon és nem csak ezen szempontból, hanem az ő éveinek érettségéből, az ő hosszú tapasztalataiból, és a talentumoknak páratlan nagyszerűségéből, mellyel ő Felsege meg van áldva, következtethetjük, hogy uralma a legszerencsésebb leend.»

A római kuria, dacára ezen őszinte elismerésének és mély gyászának, mellyel az elhunyt császárnő-királynő emlékének adózott, a szokásos ünnepies gyászszertartásokra vonatkozólag kénytelen volt Hrzan várakozásával ellenkező felfogást vallani. Jelen esetben ugyanis uralkodónő haláláról volt szó, amire nézve a szertartáskönyvek különleges szabályokban rendelkeznek. Ezeknek kellő megokolásán és az idevágó előzmények gondos összeállításán ez időtájt (dec. 15-ike körül) Dini főszertartásmester már erősen dolgozott.

Ez a kutatás lehetett az oka annak, hogy a Szentatya az audienciát néhány napra elhalasztotta.

Hrzan biboros részvétiratai.

Hrzan biboros, ki a jözefinizmus egész folyamán azt a szomorú szerepet vállalta, hogy udvarát nem annyira a Kuriánál, mint inkább a Kuriával szemben képviselje, a megboldogult császárnő-királynőnél nagy becsületben állott. Fejedelmi pártfogójának halála őt kétségen kívül nagyon érzékenyen sujtotta. Emellett a nagyon is érthető fájdalom mellett minden ügyességével azon munkálkodott mostan, hogy magát az ifjú császár kegyeibe behízelegje. Erre a célra igyekszik kihasználni a császár anyja elvesztése felett mutatott érzékenységét.

1780. december 13-án kéri Kaunitzot,¹ fejezze ki részvétét a császár előtt. Ő maga nem tud írni, mert szemei a nagy fájdalom következtében gyulladósak. Ugyanaznap mégis ír a császárnak is, melyben hangos panaszszóval jellemzi fájdalmát a veszteség felett, mely az ország minden alattvalóját s így őt is érte a császárnő halálával. Majd így folytatja:² «Ez a fájdalom megtörné erőmet, ha Felséged trónöröklése, akinek kegyességéről a legnagyobb és legbőkezűbb bizonyítékok győztek meg, engem fenn nem tartana. Esedezem Istenhez minden buzgalommal, melyre csak képes vagyok, az említett Felség elköltözött lelkéért, valamint azért is, hogy császári Felségedet a legvégső korig éltesse hű alattvalói vigasztalására és az örökös királyságok és államai javára. A Legfelségesebb áldja meg az ő mindenhatóságában és irgalmában az Ön uralmát és hasonló gyász eseteket tartson a fenséges örökháztól távol. Felségedet pedig kérem minden alázattal, hogy császári kegyeit továbbra is őrizze meg számomra s legyen bizonyos afelől, hogy én szolgálati készségem és hűségem által életem végéig iparkodni fogok, hogy magamat Felséged előtt érdemessé tegyem.»

Hrzanak bizony szüksége volt arra, hogy valami módon kiérdemelje a császár kegyét, melyet kétszínű és ambiciózus magatartásával ugyancsak kétségessé tett. 1780. augusztus 31-én írja József Lipót toskánai nagyhercegnek:³ «... Hrzan kardinális, ki egészségügyi okból egy évet töltött itt, hogy az udvar folyosójának levegőjét szívja, elhagy bennünket. Ő megkapta mindazt, amit akart és a Szent-István-rendig mindent meg kellett neki adni, de nekem volt annyi jó ízlésem, hogy legalább is úgy küldtem azt neki el és nem akasztottam sajátkezüleg a nyakába; ő egy elsőrangú szélhámós⁴ — ezt mondhatom önnek — és ugyanazon időben a császárnő bámulata tárgya és kedvence, nemkülönben Marianné és Máriáé, Vasquezé és ezen fényes társaság többi tagjáé, kik a főkamarásnővel tartanak»...

Hogy a császár eme vélekedését Hrzanak valami úton-módon tudomására adták, azt sejtetik hűségét bizonyító jelentései, melyeket Bécsbe küldött. Az eredményes diplomáciai szol-

¹ Hrzan jelentései. V. ö. S. Brunner: Die theologische Dienerschaft am Hofe Josephs. Wien, 1868. 55. o.

² Romana. Hofkorrespondenz. 1780. dec. 13. A bécsi cs. és kir. családi udv. és állami levéltárban.

³ Lásd S. Brunner i. m. 53. l.

⁴ Szó szerint a szövegben: «c'est un fripon et un fourbe».

gálatnak alapfeltétele a bizalom. Enélkül eredményes munkáról egyáltalán nem lehet szó. Ennek a helyzetnek lehetetlenségét átlátta Hrzan, tudta József is. A császárnak nem állott érdekében, hogy helyette másik követet küldjön a pápai udvarhoz, amint-hogy ő egyáltalán arra törekedett, hogy az állami életben ügyis túlságos szerepet vivő diplomáciát lejárassa.¹ Azt pedig nagyon jól tudta, hogy Hrzan túlbuzgósággal fogja bizalmát kiérdemelni akarni s így benne egyházpolitikájának vak eszközét látta. Rómával a császár *tárgyalni* egyáltalán nem óhajtott; a Kuria szerepe csupán az volt, hogy türjön és protestáljon. Ilyen relációkhoz Hrzan épen megfelelő egyéniség volt, amint azt alább leírandó szerepléséből világosan fel fogjuk ismerni. Ezt a körülményt az élesszemű Garampi nuncius hamar átlátta és figyelmezteti az államtitkárt, hogy Hrzan jóakaratu közbenjárására ugyancsak ne

¹ A diplomatáknak József kredencialisokat nem adott, a külföldiektől sem követelte a megbízó leveleket. P. á. v. i. dec. 28. A külföldi diplomatákat január közepe táján fogadta először s ekkor is csupán udvariassági formákra szorítkozott. I. G. n. j. József császárnak a diplomaták iránti magatartásáról Garampi nuncius 1781. jan. 5-én írt jelentésében így ír: «ő Felsége nagy bölcsességet és érettséget tanusít, de ebből még egyáltalán nem tudjuk, milyen lesz az új uralkodási rendszer. Mindenki figyel, hallgat és eseményeket vár, hogy jobban megismerhesse az új uralkodó jellemét.

Az, a mi különösen bennünket, külföldi minisztereket gyötör, az a nagy és meközelíthetetlen titokzatosság, mely ő Felsége cselekvéseit körülveszi... A politikai ügyvitelről inkább meg lehet tudni valamit a külföldi kabinetekből, mint itten. Valamennyien abban a balsejtelemben élünk tehát, hogy nem leszünk egyebek, mint csupán hírharangok és referensei azoknak, amelyek már nyilvánosság előtt történnek, anélkül, hogy a legkisebb intézkedésbe is beleszólhatnánk előzetesen. Mindenki másnál rosszabb a nuncius helyzete... Mindent magától fog (a császár) csinálni, oly titokban és akkora körültekintéssel, hogy még csak gyanítani sem lehet egyáltalán semmit. Az audienciák és a megbeszélések keveset ígérnek, amennyiben (a császárnak) óriási könnyedsége van abban, hogy átsikolják minden beszéden és nehézségen.. és miután megtörtént a döntés és nyilvánvalóvá lett, meg sem engedi az ellen-
vetések tételét...»

Az első diplomáciai audiencia márc. 1-én volt, teljesen szertartásos jellegű, melyen — írja a nuncius — nem volt alkalom semmiféle kérdésre vagy megbeszélésre.

Márc. 19-én Garampi audienciát kér, hogy a szerzetesrendekre vonatkozólag készülő törvényre megjegyzéseit megtehesse. A császár azzal utasította el (márc. 29-iki jelentésében írja a nuncius), hogy nem *tür idegen beavatkozást* országai belső ügyeibe.

Ezek után a nuncius gyakrabban jelzi, hogy a nunciaturának Bécsben továbbra értelme nincsen.

számítson, mert az legfeljebb azzal szerezhet magának érdemeket a császárnál, ha minél nagyobb radikálizmusra ragadtatja magát.¹

Hrzan eme helyzetéből kell magyaráznunk azt a furcsa viselkedést is, melyet az Exequia-ügyben tanúsított. Ilyen lélektani alapja volt ama törekvésének, hogy ezt a magábanvéve oly kevés jelentőségű ügyet diplomáciai nehézségek támasztásához ürügyül akarta kihasználni.

A gyász hír hivatalos közlése.

VI. Pius pápa Hrzan bíboros követet december 19-re kérette magához ünnepies kihallgatásra, hogy azon a császár értesítő iratát a szokásos formák között átvegye és atyai szíve fájdalmának eme hivatalos és ünnepies keretben adjon kifejezést.

Hrzan bíboros a kardinálisokat megillető nagy gyászpompában vonult fel a Vatikánba.² Személyzete mély gyászban, lobogó gyászfátyolokkal kísért. A különféle díszőrségek és a pápai házi főpapok a legszigorúbb etikett szerint megkülönböztetett tisztelettel fogadták és a pápa elé vezették. Az audiencia lefolyását Hrzan mesterileg írja meg.³ Jelentésének elején oly nyugodt hangon és tiszteletteljesen említi a pápa atyai részvétét a császárnő halálán, hogy abból épen nem lehet várni azt a fordulatot, mely a levél második részében a császáriaknak a felvilágosodott korra hivatkozó érvelését a Cappella-ügyben megvilágítja.

«Átnyujtottam ő Szentségének» — írja Hrzan — «a notifikációs iratot és ezt a tényt azon kifejezésekkel kísértem, amelyek a mélyen elszomorító tárgyhöz és a császár ő Felsége gyengeségéhez illendők voltak. Ő Szentsége, amint az egyébként is ismeretes volt már — mélyen megindulva vette ezt, a legélénkebb kifejezésekkel ecsetelvén a veszteséget, mely az egyházra, melynek ez a nagy uralkodónő jámborsága által emelésére szolgált, továbbá a Szentszékre és a császár ő Felségére, aki őt oly gyengéden szeretete, egyenlően gyászos és egész Európát érintette, mely őt mindenkor tisztelettel fogja említeni. Ő Szentsége fájdalma találkozott

¹ G. n. j. március 10.

² A kiváló megtiszteltetéssel végbement fogadást nem minden célzatoság nélkül részletezi Hrzan dec. 29-iki jelentésében. — A diszhintókat Hrzan Archinto kardinálistól kölcsönözte. L. u. o.

³ Hrzan b. j. i. h. dec. 20-án Kaunitzhoz és dec. 27-én Collerodohoz. Weni lev. tár.

az enyémmel és csatlakozott a jókivánsághoz a császár ő Felsége (a mi mostani egyetlen vigaszunk) jólétéért, akinek fenséges tulajdonait úgy Ő maga, mint egész Róma a császár rövid ott-tartózkodása alatt megcsodálta. Az uralkodónő jámborságának említése a beszéd fonalát az imáknak a tárgyalására terelte, melyeket oly sokan, akiket jótékonyságával elhalmozott, most ég felé küldenek az ő elköltözött lelkéért s ez vezetett engem is a természetesen folyó kérdéshez, mikor óhajtja ő Szentsége a konzisztóriumot és arra következő Cappellát tartani. Ő Szentsége tudtomra adta, hogy ez a császárokért és királyokért, nem pedig császárnőkért és királynőkért szokott tartatni. Én erre azt feleltem, hogy az elhunyt felség ugyan özvegy császárné, ellenben uralkodó királynő volt; és minthogy ő Szentsége jelezte, hogy a ceremoniatörvény ezen esetre nézve is határozott véleményt ad (t. i. hogy egy asszony halála a konzisztóriumban soha tudtul nem adatik, tehát Cappella sem tartható ez esetben), én kértem ő Szentségét, hogy fontolja meg ezt az ügyet alaposan (reiflich), mert amellet, hogy semmi ok sincs arra, hogy ezt az *elévült intézkedést* helyeseljük és ennek következtében a *mai felvilágosodott időkben* ő Szentsége ismert magas belátására ez nem hozna dicsőséget, arra is kell gondolni, hogy ezt a császár ő Felsége, aki boldogult édesanyját oly gyengéden szerette, az őt megillető tisztelet hiányaként értelmezné. A Szentatyától mind mai napig minden alkalommal mutatott hajlandóság, hogy tiszteletét és atyai jóindulatát a császári ház iránt kimutassa, továbbá az a komoly hang, mellyel én az ügy felől nyilatkoztam, azt a reményt nyújtják, hogy az említett ceremonialis intézkedés mellőzésével konzisztórium és Cappella fog tartatni. Ebben a meggyőződésben ő Szentségének ígértem, hogy erről *jelentést nem teszek* és kérem ezért Kedvességedet, tartsa ezt titokban, de egyúttal kérem, hogy a további vonakodás esetére a miheztartás végett a mi legkegyelmesebb császárunk parancsait tudomásomra juttassa.»

Ezzel az audienciával a Cappella-ügy kezdetét vette. Hrzan buzgósága, hogy a császárnő-királynő emlékét kellő fénnel ünnepteltesse Rómában s ezzel a császárnak kedvébe járjon, a szer-tartáskönyv rideg paragrafusaiba ütközött. Az ügy megoldása csak úgy volt lehetséges, ha valamelyik fél enged. Ebből bonyodalomnak kellett szükségképen keletkeznie. Az emberek hangulata, a körülmények csoportosulása békés kibontakozásra nem sok reményt hagyott.

Hrzan egyébként az audiencia után gentiluomója és káplánja útján megküldötte a gyászhort a szent kollégiumnak, a követeknek, minisztereknek és a római nemességnek. Azoknak a biborosoknak, kik osztrák alattvaló számba mennek, továbbá a birodalmi hercegeknek és prelátusoknak megadta a gyászra vonatkozó utasításokat. Hrzan ezen intézkedése és ennek fogatosítása az érdekeltek részéről érthető helyesléssel találkozott a bécsi körökben.¹

A Bracciano és Sta Croce családok, hogy a császár iránti mély tiszteletüknek kifejezést adjanak, nemcsak maguk öltöttek gyászt, hanem a rendes társasági érintkezést is beszüntették.

A hivatalos gyász kezdete jelöl Hrzan még aznap (dec. 19-én) este levétette a Palazzo Venezia homlokzatáról a császárnő pajzsát.

A Vatikán állásfoglalása a Cappella-ügyben.

Hrzan kérése nem találta készületlenül a pápai udvart, amint azt a pápa azonnali és máris minden esetre alkalmas felelete igazolja. Épen olyan természetesnek találták azonban azt is, hogy a pápa magyarázata nyomán a biboros-követ vagy eláll kivánságától, vagy tárgyalásokba bocsátkozik a módozatokra és feltételekre vonatkozólag. A Vatikánban még ezidőtájt nem érezték az uralomra jutott felvilágosodottak által előkészített feszültséget. Mária Terézia uralkodásának folytatását várták, aki sok tervvel állott ugyan elő Rómát érdeklő dolgokban is, de a diplomáciai érintkezés akkor divatos megalkuvásai nélkül semmit nem tett. Épen ezért minden távolabbi pillantás nélkül az adott esetet úgy bíralták el, mint azt nyugalmasabb időkben és körülmények között a dolgok természetére hivatkozva elintézni szokták.

A diplomáciai érintkezésben, hol minden szónak megvan a maga jelentősége és a legkisebb eltérés megszilárdult formaságoktól sok bonyodalomnak lehet szülőoka, nagyon féltékenyen szoktak örködni e szokások pontos betartásán, különösen akkor, ha azok személyes érzékenységet érinthetnek s akár visszamenőleg, akár előzetesen kombinációkra adhatnak ürügyet.

Az államtitkár tehát a jelen esetben is nyugodt hangon hivatkozik a fennálló szokásgyakorlatra, melyet Msgre Dini, a szertartásmester kutatásaival megerősített. Magyarázatképen írja a bécsi nunciushoz:²

¹ Kaunitz utasításai 1731. jan. 1.

² P. á. v. i. 1780. dec. 20.

«Miután, amint reméljük, ő Felsége az özvegy császárnő-királynő az örök békekességbe megtért, kéznél feküdt a gondolat, hogy életbeléptessük azokat az intézkedéseket, amelyek hasonló esetekben gyakorlatban voltak úgy a pápa, mint a szent kollégium részéről, amint az előbbi a szokásos formális közlést megkapta. A legnagyobb körültekintéssel végzett kutatások azonban autentikus bizonyítékot nyújtanak, hogy királynő halálára, még ha birtokló (valóságos) uralkodónő volt is, a pápai kápolnában egyetlen esetben sem gyakorolták a gyászmise celebrálását a személyiségek közreműködésével, kik arra hivatalosan megjelennek. Meghalt Izabella spanyol királynő, ki katolikus Ferdinánd felesége volt és dacára annak, hogy az exequiák tartása ügyében a megfelelő miniszter hivatalból, mint fejedelemért megtett mindent, mégis, minthogy hiányzik a legkisebb példa is, hogy csak valaha celebráltatott volna gyászistentisztelet bármely asszonyért is, a pápai kápolnában, ha mindjárt az illető tényleges uralkodónő volt is, aminthogy ilyen volt a fentebb említett Izabella; mégis nem tértek el a szokásos praxistól, sem a következő időkben nem található bármely hasonló eset, amikor az események fejleményeként megváltoztatták volna ezt a gyakorlatot. Ezt megállapítván és tényként leszögezvén azt, amit minden udvar általában követ, hogy az esetekben, melyek megismétlődnek, erősen ragaszkodnak a korábbi praxishoz és miután az uralkodó pápa meg van győződve arról, hogy a dicsőségesen uralkodó császár ő Felsége, akinek részére teljes buzgósággal esdi és fogja leesdeni minden időkben a Legfelsőbb hathatós támogatását, megfelelőnek fogja tartani, hogy a pápa alkalmazkodik az ő anyjának, a császárnőnek fentebb említett elvesztése esetében is ahhoz a gyakorlathoz, melyet elődjei megszakítás nélkül szem előtt tartottak. Minthogy azonban az Ő szívében fekszik ezen kívül, hogy én egyenesen meghagyjam Őnek, hogy ő Felsége a császárnak elégtételt igyekezzék adni, vagy mert az Ő legkiválóbb nagyrabecsülésének minden legnagyobb bizonyítékát kész adni, azt akarja, hogy Ön tudja meg az Ön szokásos ügyességével, miként tetszenék a császárnak, hogy mely pártállást foglaljon el ő Szentsége a jelen esetben. Az Ön tudakolásáról várom tehát a jelentést.»

Az egész levélben az iskolázott diplomatát ismerjük fel, aki tisztában van azzal, a levél végén nyomatékkal is kifejezésre juttatott diplomáciai elvvel, hogy ha már ujításról vagy engedményről volna szó, az meg legyen okolva kellőképen oly körülmény

által, mely azt specifikálja, másrészt pedig a merev tartózkodásból kilépő fél számára kellő előnyöket biztosítson.

Épen ezért még ezen a napon¹ és röviddel azután² újabb titkos jegyzékeket küld a nunciusnak, járjon az utána, *mi a császár óhajta*, de ha látja, hogy ezen eljárása nem lesz eredményes, azaz nem kaphat feltétlenül biztos, tehát felhasználható választ, úgy alapos és részleges ismeretei alapján adjon véleményt arról, mily oldalról lehetne a császár kedvére tenni valamit.

A Vatikán álláspontja tehát az volt: a császár kérje a Cappella megtartását; minthogy azonban a Mária Terézia iránti kegyelet római nyilvánulását ily formaságtól egyenesen függővé tenni veszélyes manővernek mutatkozott, gondoskodni akart a pápai udvar arról, hogy a figyelmesség ceremoniális intézményekkel tiltott ezen megnyilvánulását valamely más udvariassági ténnyel helyettesítse, hogy így a császár érzékenységét kiengesztelje.

A nuncius a bécsi udvari életet nagyon jól ismerte. Tudta világosan, milyen érzékenyek ezek a körök Rómával szemben. Láttá, milyen éles szemmel figyelik ott Róma minden mozdulatát s keresik az alkalmat, hogy a legcsekélyebb mulasztásra terveik megvalósításával felelhessenek.

Ennek következtében felismerhetjük a nuncius helyzetét, melybe kerülnie kellett, mikor oly kérdést bolygat, mely a fájdmára féltékeny császárt erősen felizgathatta. Azzal is tisztában volt Garampi, hogy az új uralommal szemben a legjobb eszköz a messzemenő engedékenység és figyelmesség. Ebből a helyzetképből érthetők meg a nuncius válaszjelentései, melyekben némi aggodalommal teszi meg észrevételeit a ceremoniális nehézségekre vonatkozólag és a Szentatyának a császári ház iránt táplált atyai jóindulatára appellálva, inszinuálja a Cappella megtartását. Az államtitkár december 20-iki leveleire tehát így válaszol:³

«Az egész város és az udvar erős várakozásban van, hogy láthassa az allocuciót, melyet a mi Urunk teszen a konzisztóriumban és a beszédet, mely a nyilvános exequián fog elhangzani ő Felségéről a császárnő-királynőről, amint az történni szokott minden katolikus fejedelem halála nyomán. A császár nagyon érzékeny minden megnyilvánulással szemben, mely az ő fenséges

¹ P. á. v. i. dec. 20.

² P. á. v. i. dec. 23.

³ G. n. j. 1781. jan. 1.

szülője emlékére történik; és én igazán nem tudnám, hogy kinek nyilatkozhatnám az ott (Rómában) bekövetkezett várákozásról, *anélkül, hogy a súlyos felizgulás veszélye ne fenyegetne*. Izabella királynő egyedül álló példája nagyon elavult, mert igazán kételkedhetünk abban, hogy azt itt a mai korra és a körülményekre alkalmazhatónak ismernék el és hogy a tiszteletadásban megengedhetőnek tartanának egy megkülönböztetést, melyet a fejedelmek nemére vonatkozólag alkalmaznak».

Ugyanazon napon kelt másik jegyzékében a nuncius megnyugtatta az államtitkárt, hogy a *«halasztást»* (teljes elhagyásról a nuncius nem igen akar tudni!) Bécsben nem értelmezik ugyan a figyelem hiányára, de igenis számítanak arra, hogy «ő Szentsége rajta lesz, hogy minél teljesebben és ünnepesebben eleget tegyen az ő atyai ragaszkodásának és érzelmeinek. Ezek itt nagyon is ismert dolgok, épen ezért érthető a nagy várákozás».

Ezt a magyarányú gyászszertartásos hangulatot jellemezni akarván, leírja a nuncius egy harmadik titkos jegyzékben ugyancsak január 1-éről a magyarányú előkészületeket, melyek Bécsben történnek.

«A karácsonyi ünnepek beálltával felfüggesztették mind a gyászmiséket, melyeket ő Felsége a császárnő-királynő lelkéért tartani szoktak (*kell áthúзва*) a főbb templomokban. De újra megkezdik őket az első nem akadályozott napon epifánia oktavája után. A legünnepesebb az lesz, amelyet az érseki Szent-István-templomban és az egyetemi templomban tartanak. Mindkettőt csak a hónap végén tartják, időt engedvén így az anyagi előkészületekre épen úgy, mint alkalmat adván a szónokoknak, hogy az ügy komolyságához mértén készülhessenek el a gyászbeszédekkel. A publikum nagy kíváncsisággal várja ezeket és Róma részéről is hasonló ünnepies és magasszárnyalású beszédek reményében ringatózik. Talán előnyös lesz majd, ha kinyomatom itt legalább is azt az allokuciót, amit a mi Urunk fog tartani, meg esetleg a pápai kápolnában celebrált ünnepies exequián elhangzó szokásos szónoklatot, hogy így eleget tehessek a sok kérelemnek, amellyel máris zaklatnak.» Ez utóbbi megjegyzés nyilván azt tanúsítja, hogy a bécsi udvar gondoskodott arról, hogy a pápa ellenkezése az exequia-ügyben legalább is a politikai körökben hamarosan elterjedjen s egy ilyen szokatlan kíváncsisággal igyekeztek a nunciust befolyásolni, hogy udvaránál a Cappellát sürgesse.

A nuncius, hogy magától és a Bécsben élő olaszoktól még a

látszatát is távol tartsa annak a gyanúnak, mintha ők Mária Terézia emlékét nem méltatnák kellő tiszteletre, fényes gyászistentiszteletet készít elő az olasz nemzeti templomban, melyről Rómába is hirt ad: «Felszólítottam az itt élő olaszainkat, hogy mindnyájan egyesüljenek egy nagyszabású gyászistentisztelet tartására a mi részünkről abban a templomban, melyet évekkel ezelőtt ő Felsége nemzetünk számára rendelt s amely azóta *olasz* templom nevét viseli. Gyűjtés történt és a szertartás e hó 19-re tüzetett ki; hiszem, hogy nagyon díszesen fog sikerülni.»

A helyzet pedig ez alatt oda fejlődött, hogy császári körökben a pápa halogatását tényleg a figyelem hiányának tudták be és igyekeztek az ügyet próbaként kihasználni annak megismerésére, milyen érzülettel van ő Szentsége az új uralkodó egyénisége és tevékenysége iránt.

Hrzan további lépései Bécsben és Rómában.

A biboros-követ december 27-én vette tényleg a pápai válaszbrevét,¹ mely gyengéd figyelemmel emeli ki az elhunyt császárnőkirálynő érdemeit. Megemlékezik azon barátságos, jó indulatú viszonyról, mely a szentszékkal végzett ügyeinek jellege volt. A pápa vigasztalást lel azon gondolatban, hogy József anyja nyomdokait fogja követni. Erősen hangsúlyozza a Szentatya azt is, hogy legkészségesebb örömmel fog minden alkalmat megragadni, amikor kimutathatja a császár iránt táplált hajlandóságát.

A biboros követ nem késett a brevé átküldésével s a Kaunitzhoz intézett, kissé áradozó kísérelő levélben² annak a reményének ad kifejezést, hogy a nehézségeket, melyek a Cappella útjában állanak, sikerülni fog elhárítania. «Én buzgólkodom ezen» — írja — «mert a császárnő emlékezetéhez és a császár ő iránta érzett gyermeki szeretetéhez méltónak találom annak megtartását; és mert az etikett-ügy, mely egy időpontban közömbösnek tekinthető, egy másikban, mint a történelem azt tanítja, nagyon is lényegesnek mutatkoznak következményeiben.»

December 30-án kedvező fordulatról értesíti a kancellárt.³

¹ Az eredeti pápai brevét a bécsi levéltárban R. k. Berichte des Kard. Hrzens, an Fürst Colloredo (Alt. rel. 32.) dec. 27-iki dátum alatt találtam. A római levéltárban nincs meg a fogalmazvány.

² Hrzan j. Kaunitzhoz dec. 27.

³ Hrzan j. Kaunitzhoz dec. 30.

«A biboros államtitkár késznek mutatkozik óhajom teljesítésére s csak az ünnepekkel kapcsolatos egyházi teendői tartották őt ez ideig vissza.»

A biboros államtitkárra Hrzan Monsignore Sylva államtitkársági tisztviselő útján igyekezett hatást gyakorolni, akinek hódolatát és ügybuzgalmát a császári család iránt, különösen pedig ez ügyben kifejtett tevékenységét nem győzi eléggé magasztalni.¹ Az ő közreműködésétől várja Hrzan, hogy az ügy kedvező elintézését fog nyerni.

Eközben Hrzan arra gondolt, hogy a római császárpártiaknak egy, az Animában rendezendő gyászistentisztelettel minél impozánsabb manifesztációra adjon alkalmat. A kancellárhoz intézett kérdésére² azonban olyatén hangzott a felelet, hogy a kiadásoktól³ tartózkodnia kell.⁴

Mialatt így Hrzan egy oldalról a kuriát vélemény változtatásra akarta szorítani, Msgre Dini a főceremonárius szorgalmasan kereste tovább a ceremonáriusok levéltárában az eseteket, melyek az ő szigorú álláspontja mellett szólanak. Az eredmény negatív volt a ceremóniák megváltoztatására nézve. Az államtitkár közölte ezt Msgre Sylvával, aki viszont sietett azt Hrzan tudomására hozni.

Hrzan látva, hogy ama jól kiszámított öröme, hogy a császárnak az új uralkodás első napjaiban a római Kuria behódolását hozhatja ajándékba, a ceremóniákon meghiusul, idegessé lett és elkeseredett hangon referál Kaunitzknak:⁵ «Szerencsés voltam az elmúlt év és hó (dec.) 27-én Kedvességednek megírni az okokat, melyek reménylenem engedték, hogy a Szentatya az elavult és szerintem nem is észszerű ceremóniális-döntésből, néhai ő császári és királyi Felsége elszomorító halálesete alkalmából, a konzisztórium és Cappella tartására vonatkozólag, engedni fog. Ez a remé-

¹ Msgre Sylva nagy buzgalmát a maga valódiságában Hrzan 1781. aug. 16. jelentése mutatja be, melyben számára milánói javadalmat kér, «hogy ezzel még jobban fokozódjék buzgalma a császári ház iránt.» St Romana: Berichte des Card. Hrzens.

² Hrzan j. Kaunitzhoz 1780. dec. 27.

³ A bécsi udvar erősen kezdett takarékoskodni. Hrznaknak a hivatalos gyászra is csak 1000 forintot utaltak ki, ami H. dec. 20-iki jelentése szerint a költségek felét sem fedezte.

⁴ F. Kaunitz utasításai. St K. (Alt. exp. 57.) 1781. jan. 11.

⁵ Hrzan jel. Kaunitzhoz 1781. jan. 20. V. ö. Brunner i. m. 570.

nyem arra épült, amit nekem a kardinális-államtitkár Sylva prelátus útján (aki a császári szolgálatban minden alkalommal törekszik buzgóságát kimutatni), bizalmasan tudtul adott; t. i. hogy az ügy jó fordulatot vesz. Néhány nap előtt azonban, amikor a nevezett prelátus vele saját kezdeményezésére erről beszélt, azt felelte neki, hogy semmi újabb tudomása a dologról nincsen, ha csak az nem, hogy Izabella királynő példája mellett, ki kath. Ferdinánd felesége volt még két más példa is találtatott. Ehhez véve még a hosszú időt, ami ezalatt mulik, engem már bosszússá tesz, hogy a pápa nem hajlandó konzisztóriumot és Capellát sem tartani. Az én eddigi fáradozásaim csak saját személyemben tett véleményezések és inszINUÁCIÓK voltak, mert a *hivatalos lépéseket*, — úgy gondoltam — azoktól a szives utasításoktól kell függővé tennem, amelyeket most újólág kérek.

Ha Kedvességed választása szerint a *nemtetszést* vagy *nemtörődömséget*, amellyel ő Felsége a Császár az ügyet veszi, a pápai nunciussal megértetné, az az én véleményem szerint ezen és hasonló esetekben nagyon üdvös volna.»

Hrzan tehát egyenesen a diplomáciai bonyodalmat provokálja ezen levelében, pedig a végső döntést még meg sem kapta. Ezt a türelmetlenséget magyarázzák ugyan a fentebbi vázolt okok, de Hrzan, aki a császár követe, de egyuttal a római Egyház biborosa is volt, az önzés vádja alól fel nem mentik.

Hrzan az ügyben még ingerültebbé tette Kaunitz válasza a pápa vonakodásáról első ízben tett jelentésre. A miniszter, a dolgok folyása arra mutat¹ — említést tett már a császárnak az ügyről azon alkalommal, amikor Hrzan jelentését a gyász-audienciáról előterjesztette. Válasziratában ugyanis egész erélyesen sürgeti a konzisztórium* és Cappella tartását. «Ellenben egy pápai konzisztórium és Cappella tartását az Istenben nyugodott császárnő királynő ő Felségeért *mindenesetre* kívánni kell. Az Eminenciád által ez ügyben felemlített okok meggyőzők és az azok ellen felhozott ellenkező gyakorlat csak akkor állhat meg, ha *egészen* hasonló esetekben mindenkor szem előtt tartatott.»

A bécsi diplomácia tehát, elég óvatosan, formálisan jogosultnak ismerte el a pápai udvar elvi állás pontját. Azt azonban bizonyos fokú türelmetlenséggel elvárta, hogy tekintettel a változott viszonyokra és a nagy érdemekre s melyeket Mária Terézia az

¹ V. ö. az alábbiakban G. n. jan. 29-iki jelentéséből.

Egyház iránt szerzett, ezt az esetet az előzőktől elütő módon bírálják el. A bécsi udvar a pápától hódolatot követelt az új császár személye iránt, ha mindjárt annak megnyilvánulása áldozattal volna is egybekötve.

A pápai udvar merev konzervativizmusa.

A türelmetlen hang, mellyel Hrzan a Cappella feltétlen megtartását sürgette s a rejtett célzások a halasztás ferde értelmezésére csak még jobban megerősítették a pápa közelebbi környezetének ellenkezését. A nuncius sűrű jelentéseit, melyekben a bécsi gyászszertartásokat ismerteti s a császár gyermeki, érzékeny pietására rávilágít, a pápa nagy érdeklődéssel olvasta ugyan, de a megfontolások, melyek ez oldalról szintén a Cappella tartását sürgették, nem találtak kellő értékelésre. Pallavicini államtitkár válaszirataiból eléggé világosan kitetszik, hogy ő maga sem szerette, hogy ez a merev álláspont a kuriánál hatalomra jutott. Utasításai-ban nagyon kiemeli, hogy ő a Szentatya akarata szerint cselekszik; mintha a felelősséget el akarta volna magától hárítani. Aggodalmait növelte az, hogy a bécsi nuncius napról-napra kellemetlenebb helyzetbe jutott a türelmetlen bécsi körökkel szemben. Végre is a nuncius fentebb idézett levelében jelzett magyarázatait, mely szerint a Cappellát a pápa csak halasztja, de nem mulasztja el végkép, kénytelen Pallavicini január 20-iki utasításában helyesbíteni akként, hogy azt a pápai udvar merev ellenállásának magukban véve korrekt indító okairól kioktatja: «Midőn ő (a pápa) látta abban az Ön által motivált várakozást, mellyel odaát (Bécsben), aziránt vannak, hogy Rómában kinyomtatják az elegáns és ünnepies gyászbeszédeket az említett fenséges fejedelemnő gyászszertartásairól és hogy esetleg Ön újból kinyomtatni fogja azokat, vagy legalább is a pápai allokuciót, ezen feltevés utóbbi részének téves voltának bizonyítékául Ő átadott nekem egy iratot, hogy az küldessék át általam önnek s amelyet Ön következképen idecsatolva megtalál. Másrészt azonban bőségesebb kifejtésül a legalaposabb bizonyítékhoz, melyet ugyanazon irat szolgáltat arra vonatkozólag, hogy minden római pápa tartózkodott attól, hogy bármely királynőért, még ha nem is azért voltak királynők, mert királyok feleségei voltak, hanem mert tényleges birtokosai öröklött országoknak, exequiákat tartson, ami Urunk ő Szentsége megparancsolta, hogy jelezzem Önnek, honnan magyarázható ez a fentebb kifejtett állandó, az exequiákat kizáró gyakorlat. A császárokért és királyok-

ért ilyenek a pápai kápolnában talán azért celebráltatnak, mivel őket oda belépés illeti meg, vagyis stallum ugyanazon kápolnában, amikor az inkognitó fátyola nélkül Rómában tartózkodván, azt jelenlétükkel megtisztelni méltóztatnak.

Nincs azonban és nem is lehet ott helye egyetlen egynek sem a császárnők vagy királynők közül, még ha mindjárt személyes tulajdonosai is országoknak. Ezen adat megkönnyíti a gyászszertartás elmaradásának megértését ugyanazon pápai kápolnában, minthogy az ilyenek mindenkor úgy tekintetnek, mintha corpore praesente (a holttest jelenlétében) tartatnának. Ne higye tehát Méltóságod, hogy ezen megfontolást azért citáljuk, hogy újból vizsgálatba vétessék ez az anyag, miután már egyszer úgy is megtörtént ez, amidőn ugyanazon ő Szentségéhez II. Gyulához a spanyol követ kéressel járult, hogy épen az ő kápolnájában ünnepies gyászistentisztelet tartassék azon alapon, minthogy (Izabella) önálló uralkodónő volt. Hiszem, hogy Ön magától is jól érti, hogy az erre végzett vizsgálat, az eredmény, amit kaptak a nevezett esetben s amelyet mértékül vettek a többi következő esetben is, megerősíti elegendőképen azt az álláspontot, amelyet hasonló természetű ügyekben minden udvar fenntart. A példákhoz legnagyobbbbrészt és ténylegesen ragaszkodnak és hasonló esetekben bizonyára ezek szerint igazodnék a császári udvar is. Ebből következik, hogy, amikor esetleg ott (Bécsben) fel is tételezik, hogy a hasonló esetekben Rómában követett gyakorlattól az annyira méltóan elsiratott ausztriai Mária Terézia halála esetén el fognak térni, bár senkit sem gáncsolunk ezen várakozás miatt, melyben ott vannak ilyen exequiákat és előzetes konzisztóriumai allokuciót illetőleg; ugyanakkor azonban nemcsak méltányos, hanem észszerű is, hogy mindenki az igazság megállapításához tartsa magát. Viszont az is majdnem lehetetlennek látszik, hogy legyen bárki is, aki kívánná, hogy változtassák meg a rendszert; vagy hogy a legkisebb gyanut táplálhatná is bárki, ha azt folytatják. Bárha, hogy ő Szentsége mekkora jóakarattal ragad meg minden alkalmat arra, hogy a legtisztetéltőbb császári-királyi ház iránti legfelsőbb nagyrabecsülését (*superlativa considerazione*) és gyengéd ragaszkodását kifejezze mindazon fenséges személyekkel szemben, kik azt alkotják, azt Önnek bizonyítanom nem kell, miután ugyanis nagyon jól van erről értesülve, azonban mégsem tudom elhallgatni a legujabbat, melyet akkor tanusított, mikor Miksa főherceg ő fensége koadjutorságairól volt szó, melyeket egyenesen

pápai rendelettel ruházott annak személyére. A szorgalmazást emlitem, mellyel ő Szentsége ezen ügyben a konzisztóriumban való közlést siettetette s azt, hogy ugyanezen ügyben a megfelelő beszédet sajtó alá rendezze, bár soha az szokásban nem volt, sem gyakran nem tettek kivételt, hogy azt kinyomassák hasonló fejedelmi házból való oly egyházfők ügyében, akik Németország tekintélyes Egyházainak élére helyeztettek. De nem nyomtatott ki egyetlen egy allokúció a nagy fejedelmek és császárok halála alkalmából sem, amilyenek voltak VI. Károly, VII. Károly és I. Ferenc. Ide csatolom tehát elmondólag ezen reflexiókat kijelentvén és Önt magát is felhatalmazom annak kijelentésére, hogy amint rájön a szó vagy közöltetik ő Felségével csak egy eset is, hogy Rómában a pápai kápolnában bármely királynőért exequiák celebráltak volna, ezt ő Szentsége a legnagyobb készséggel utánozná minden esetre; de hozzáteszem azt is, jelezve, hogy ez csak Önnek szól, hogy Ön anélkül, hogy formális említést tenne ezen levellem tartalmáról és a mellékelt iratban leírt esetekről, amennyire az eshetőségek megengedik, gondoskodjék arról, hogy azok a legmegfelelőbb módon azon személyek tudomására jöjjenek, akikről gondolja, hogy erre a legilletékesebbek.»

A pápai udvar Miksa főherceg ügyének szorgalmazására hivatkozik, hogy Mária Teréziával szemben tanúsított engedékenységét bizonyítsa. Ez a tény, amely áldozattal járt a pápai körök részéről, épen olyan odiozusan hangzott II. József előtt, ki anyja ezen lépését nem egyszer kemény kritika tárgyává tette.¹

A nuncius tehát erre a tényre való hivatkozással nem sokat ért volna el.

A fennebb jelzett jegyzéket, melyben a Monsignore Dini által megállapított példák, melyek szerint uralkodónók halála alkalmából gyászistentisztelet a pápai kápolnában soha nem tartott, az államtitkár szintén átküldi Garampi nunciusnak, hogy azokat adandó alkalommal a pápai udvar igazolására használja fel. A példák különös tekintettel vannak arra a Hrzan által hangoztatott körülményre, hogy Mária Terézia önálló uralkodónő volt.

A történelmi vonatkozásainál fogva érdekes összeállítást itt közlöm:² «Az a példa, hogy *Izabella* spanyol királynő, Castiglia

¹ Arneth: Maria Theresia und Joseph II. Wien, 1868. III. k. 236., 239., 245., 251. és 276 oldalakon. E tárggyal biztatásomra bővebben foglalkozott dr. Kautsky a «Die Kultur» (Wien, 1914. II. 164 köv. ll.) hasábjain.

² P. á. v. i. 1781. jan. 20.

és Leon királyságok úrnője halálára nem tartottak exequiák, nemcsak a tényállás pusztá ismeretén alapszik, hanem azon a megfontoláson is, mely az instanciákra következett, melyeket II. Gyula pápához intéztek, hogy az exequiák történjenek meg; de a pápa vonakodott mondván: *si pro regibus fiant, pro reginis fieri non debent*; és csak azt engedte meg, hogy a spanyolok nemzeti templomában a szent Jakab egyházban tartassanak meg, ahol tényleg meg is történtek február 16—26-ig 1505-ben, az összes kardinálisok részvételével. Hogy pedig az említett példa észszerűen megismétlődött, kitűnik a három folytatólagos esetből királynők halálára következőleg, kik *országok urnői* voltak, amely a minősítést és megkülönböztetést adja, s a mi Mária Terézia bekövetkezett halálánál is mértékadó. 1517-ben meghalt Johanna Izabella királynő leánya és I. Fülöp spanyol király neje, aki követte őt az uralkodásban élte hosszúáig, Ximenes kardinális minisztersége mellett és ugyan ezért a Giovanna királynőért nem voltak gyászmisék sem a pápai kápolnában, sem a nemzeti templomban, szent Jakab egyházában. 1558. december 22-én megérkezett Rómába a hír, hogy Mária, Anglia királynője meghalt, aki teljes joggal következett az uralkodásban VIII. Henrik, az ő atyja után, aki a kath. vallás apostola volt és ugyancsak ő az Egyház iránt nagy érdemeket szerzett azáltal, hogy eltörölte és visszavonta mindazt, amit csak az Egyház kárára Henrik tett. Mindennek dacára ugyanezen Mária királynőért nem tartattak exequiák a pápai kápolnában, hanem csak a spanyolok szent Jakab templomában, miután II. Fülöp spanyol király felesége volt és ezen gyászünnepség azon napra következő reggelen tartatott, mely napon az ünnepies exequiák V. Károly császárért tartattak. 1588-ban meghalt Stuart Mária, Skócia királynője, ezen királyság tulajdonosa, akit Erzsébet angol királynő fejeztetett le és ámbár a nevezett annyi érdemet szerzett a kath. vallás körül, miután azt védelmébe vette, mégis, mikor a halált elszenvedte, nem tartattak a pápai kápolnában érte sem exequiák sem a két hónapban, amivel XIII. Gergely őt túlélte, sem utódja V. Sixtus alatt. Hogy már most ilyen tények után nem lehetne megállapítani, hogy a pápai kápolna Ceremoniáléja eléggé meg van okadatolva, azt eldöntheti minden kis disztinguáló értelem. De hogy a legkisebb körülményt se hagyjuk el, amely bármily skrupulust minden oldalról kipusztíthat, ne hagyassék figyelmen kívül, hogy nemcsak hogy exequiák nem celebráltattak a pápai kápolnában a fentebb leírt esetekben, hanem még csak semmi-

nemű említés sem történt a konzisztóriumban az említett királynők haláláról, amint azt a benső észszerűség kívánta is, minthogy az ilyen közlés mindenkor a Suffragiumokkal végződik úgy, hogy egyik a másiktól el nem választható.»

A nuncius a példáknak sok hasznát nem vehette. A kedélyek ekkor már sokkal izgatottabbak voltak, semhogy nyugodt érvelésre hallgattak volna.

A magában véve jelentéktelen ügy mindig nagyobbá nőtt a bécsi közönség szemében. Az udvari emberek, úgy látszik, Hrzan jelentésének kihiresztelésével gondoskodtak arról, hogy a hangulatot a «makacskodó» Róma ellen tüzeljék. Garampi kerülő utakon értesíti¹ minderről az államtitkárt, az ő böles megfontolására appellálva: «A mult hét vége felé megérkezett azon szorgalmazásokról való értesítés, melyeket ott Hrzan kardinális praktizált és egyúttal ama hiábavaló várakozás hite is, melyben ő volt a konzisztórium és pápai Cappela-ügyben az elhunyt császárnő-irálynő halálára vonatkozólag. Elterjedt gyorsan ez a hír és az első pillanatokban jobbnak látták elhallgatással elnyomni a dolgot. De a rossz nedv keresztülütött és a baj napról-napra több táplálékkal erősítve növekszik. Már hírül hoztak nekem néhány nagyon izgatott megjegyzést részben ő Felsége, részben miniszterei ajkáról és nem közönséges elkeseredést veszek észre, amelynek — félek — hogy most és a jövőben a *legsomorúbb következményei* lehetnek. Ugy fogják fel a dolgot, mint tapintatlanságot, mely a halott császárnő emlékét, de nem kevésbé érinti az új uralkodót is; és minthogy a tisztelet szempontjából bírálják az ügyet, bár most még senki sem mer egyenesen szabad utat adni érzelmeinek, másrészt mégis forr ez már a szivekben és arra lehet gondolni, hogy a legközelebbi alkalommal éreztetni is fogja a legkeményebb következményeket. Hiába magyarázom azoknak, kik ezekről bizalmasan értesítettek és másoknak is, (minthogy a dolog már nyilvános lett), hogy ezek, a felségek halálára következő megnyilvánulások odaát nem történnek olyan hamarosan és hogy a folyó hó 18-ika utánig nem is lehetett gyászmisét celebrálni; hogy itt is, az érseki Szent-István-templomban nem kezdődött előbb a gyászszerartás, csak ma és hogy a pápák nemcsak ténylegesen nem celebráltak sohasem elhunyt király-

¹ G. n. j. Evangelisti apáthoz címezve Marini apát postájával 1781. jan. 29-én.

nőkért, sőt régi idők óta bevett gyakorlat alapján azt tenni egyenesen vonakodtak, mint pl. Izabella Castiglia királynőjének halálesetekor; hogy ez az etikett, melyet a mi Urunknak az ő ceremónáriusai bemutattak, kíván ugyan némi reflexiót és bővebb utánjárást, anélkül, hogy emiatt ő Szentsége már végleges határozattal a megtagadás mellett döntött volna. De még csak az sem adatott meg, hogy kifejtsem, nemhogy érvényesíthettem volna ezeket a gondolatokat, minthogy megvannak itt győződve, hogy az elhunytnek erényei és a Szentszék irányában szerzett érdemei fölülte állanak minden etikettnak és a mai viszonyok különbözők II. Gyula pápa korától, amiértis pusztán egy pillanatnyi habozás is megbocsáthatatlan hiba gyanánt számíttatik. (Én még tartom magam némileg az erős bizalmat mutatva, hogy majd csak vége szakad ennek a dolognak. De látom, hogy immár három napja és a kovász mindjobban erjed, úgy a belső, mint a külső erejére nézve.) Amiért is ilyen körülmények között azt hiszem, hogy legalább is a jelentést megtennem Eminenciádnak hivatalos kötelességem, mindezeket böles megfontolására bocsátván.

Hogy a két udvar álláspontja a Cappellára vonatkozólag homlokegyenest ellenkező, az a mondottakból világos. A pápai udvar próbálta ugyan bizonyítani, hogy jogos felfogásának semminemű háttére nincsen, ami miatt azt kifogásolni lehetne. A bécsi körök azonban mindezekre a bizonyításokra szemet hunytak s azokat csak mint ürügyet tekintették, melynek alapján a pápai udvar Mária Terézia emlékének különösebb ünneplésétől felmentve érzi magát.

Ezt a nézetet, mely a pápa eljárását és magatartását a gyász tartalma alatt mindig több maliciózitással színezi ki, élénken jellemzi Hrzan biboros január 27-iki jelentése. Ebben a levélben a biboros-követ örömének ad kifejezést, hogy eddigi lépéseivel a császár meg van elégedve; majd elpanaszolja félelmét azon lépések sikertelenségére vonatkozólag, melyeket az államtitkár-nál, Msgr. Sylva útján újabban tett. Azután így folytatja: «A Szentatya csupán Dini urat, főceremonáriusát kérdezte meg.¹ Ez három

¹ Így mondja el ezt Brunati követségi tisztviselő is (Berichte des Franz Brunati an den F. Kaunitz. St k. 1781. jan. 13.). Brunati Dinit az *ignorantissimi*-k közé sorolja, amire a főceremonarius rá is szolgált, amikor Mária Teréziát VI. Károly özvegyének írja a fentebb említett Diariumban. (Archiv. Caerem. Apostolicorum Magistri V. 630. A.) Itt jegyzem meg, hogy a Diarium

hasznló esetet hozott fel, t. i. *Izabella* királynőét, ki kath. Ferdinánd felesége volt; *Johanna* királynőét, ki V. Károly édesanyja volt és *Mária* angol királynőét. Ezekért, bár uralkodó királynők voltak, nem tartatott konzisztórium, tehát Cappella sem. A kardinális urak, azok is, akik magukat «zelanti»-knak nevezik, rosszalják a Pápa idegenkedését attól, hogy eltérjen egy épen úgy elévült, mint észszerűtlen és a mai felvilágosodott időkkel homlok-egyenest ellenkező tételétől az egyházi ceremóniás könyveknek. Ő Szentsége azonban annyira buzgólkodik értük, hogy még azoknak a prelátusoknak is, akik olyan szerencsések, hogy császári alattvalók lehetnek, intést adott, mert a saját személyükre nézve gyászba öltöztek, bárha ugyanakkor egyáltalán nem ütközik a ceremóniális törvényekbe az a szokás, hogy a prelátusok szüleikért és barátaikért azt (gyászt) viseljék; annál inkább nem kifogásolható tehát, ha az az ország fejedelmeért történik, aki minden hűséges alattvaló szeme előtt mint az ország atyja áll és becsülendő, amiért is az én nézetem szerint ők erre magukat kötelezve érezték. A dolog magában véve véleményem szerint sokkal kisebb jelentőségű, semhogy hivatalos ügyet kellene belőle csinálni és ezt annál inkább tartom, mert a *példák a pápa cselekvési módja mellett* szólnak. Ezen közben lekisebb nézetem szerint azt mégsem szabad hallgatással tűrnünk és azt gondolom, hogy a legfelsőbb szolgálatnak megfelelő volna, ha Kedvességed az Önnél szokásos tekintéllyel és nyomatékkal a pápai nunciusnak tudomására adni méltóztatnék, hogy ő császári Felsége, a mi legkegyelmesebb urunk azt elvárhatta volna, hogy a római udvar ezt az alkalmat megfogja ragadni, hogy az ő elismerését és tiszteletét az elhunyt császárnő iránt s az ő személyében ő Felsége (József császár) iránt kimutassa. Egy ilyen nyilatkozat Kedvességed részéről valószínűleg elegendő volna ahhoz, hogy a Szentatyát jobb belátásra indítsa, anélkül, hogy eziránt *formális* kérés történne, amelyet a császár nagyságához nem tartok megfelelőnek.»

A biboros-követ eme jelentéséből némi meghátrálás érzik ki. Hrzan szeretné, ha a már-már kinossá váló ügyet Kaunitz akként oldaná meg, hogy a bécsi nunciusnak nyomatékosan tudomására juttatná, hogy a pápai udvar részéről tanúsítandó figyelem Mária Terézi emlékével és a fiatal császárral szemben kíváncsatos volna. Bántja őt, hogy első vállalkozása ilyen ellenkezésre talált, de

adatai 1781. jan. 1-től ugyanezen év máj. végéig teljesen hiányoznak. A példák fentebb közölt összeállítása is csak a bécsi nuncius levéltárából maradt fenn.

pótolni igyekszik az operáción esett csorbát azzal, hogy a császár nagyságát a formális kéresem felülállónak jellemzi. Pedig itt végtére is ujításról volt szó.

A pápával szemben támadt bécsi hangulatot kiaknázandó, Brunati ügyvivő Kaunitzhoz írt jelentéseiben állandóan a római gúnyiratokat és a Kuriánál lábrakapott ellentéteket találja fel az udvarnak, a gúnyolódásra könnyen hajlandó felvilágosodottak számára ekként inyen csemegéről gondoskodván.¹

A pápát úgy állítja oda, mint makacskodó, önféjű uralkodót, aki csak önmagában keresi a tanácsot és segítséget. «Sok biboros neheztel azért, hogy ő Szentsége bizalmára inkább az alsó és homályos népből valókat méltatja, mások félnek az ő természetes hevesességétől, mások ismét a most kezdődő nepotizmusban reménykednek». Nem kell tehát csodálkoznunk ezek után, ha Bécsben a hivatalos körök nem voltak a pápáról nagy véleménnyel.

A nuncius taktikája Bécsben.

Miután Garampi nuncius Pallavicini válaszirataiból a pápa elhatározásáról értesült, előbbi érvelését, mely szerint a Cappella csak halasztást szenved, megváltoztatni volt kénytelen. Átértvén a helyzet kényes voltát, készségesen aláveti magát a Kuria felfogásának, de jelentéseiben némi remény a Cappellát illetőleg és erős kétség a példák alkalmazhatóságára nézve még mindig átérzik. Február 1-én küldött jelentésében írja: «Eminenciád tiszteletreméltó mult hó 20. dátummal kelt rendeletéből, melyet ma a maga teljességében vettem, megértem (minthogy az Ön belátása előtt jónak tetszett, hogy engem kiiktasson helyesbitőleg) azon okokat, melyek nyomán ő Szentsége a mi Urunk nem tartotta helyénvalónak ünnepies gyászmise celebrálását a pápai kápolnában az elhunyt császárnő-királynőért és Eminenciád egészen meg lehet arról győződve, hogy nem fogok elszalasztani egy alkalmat sem, hogy azokat fel ne használnám, amint Eminenciád parancsolja és pedig a lehető legmegfelelőbb módon.»

Az én titkos jelentésemből a mult (január) 29-ről, ezenkívül, amint már eléggé megvilágítottam a dolgot Evangelisti apáthoz mult hó 11-én intézett bizalmasomban,² láthatta már Eminen-

¹ Brunati jelentése 1871. jan. 16.

² Ebben a jelentésben Garampi azon nézetének ad kifejezést, hogy jó volna mégis valamit Rómában tenni, mert arra való hivatkozással, hogy a

ciád az én félelmemet ugyanazon tárgyra vonatkozólag és az én érvelésem módját, melyet jóhiszeműleg folytattam a bizonytalanságban, melyben voltam a felfogásra vonatkozólag, melyet a mi Urunk vall (a nevezett ügyben). Most pedig a megokolásban teljesen ő Szentségének a dolog természetéből következő megfontolására hagyatkozva — amint ez kötelességem is — a praxisra vonatkozólag, melyet elődei követtek és különféle későbbi megegyező példájukkal megerősítettek, amint azt olvasom a velem közölt iratból, kívánnám, hogy hírül is tudjam majd adni Eminenciád-nak, hogy sikerült nekem is az idézett példák alkalmazásának és a meg nem szakadt gyakorlatnak méltányosságát a jelen esetre nézve is beigazolnom.»

Garampi, hogy a pápa esetleges gyanúját, mintha ő is a bécsi körökkel tartana, elhárítsa, február 5-iki bizalmas jelentésében hangsúlyozza, hogy őt magát teljesen megnyugtatta a Szentatya érvelése, hiszen ő kezdettől fogva mindenben a Gondviselésre, s a Kuria utasításaira hagyatkozik.

A bécsi köröket pedig az által igyekezett a pápa szándékának és eljárásának egyenességéről meggyőzni, hogy az olasz nemzeti templomban január 19-én eddig nem ismert fénnel rendezte gyászsztentiszteletet Mária Teréziáért. Az ünnepség lefolyásáról udvarának a következőkben számol be.¹ «A szertartás méltóságteljesen folyt le. Nem szokás itt a templomokat olyan elegáns és változatos dísszel felékesíteni a gyász alkalmából, mint azt nálunk tesszük, mégis az olaszok követni akarták a hazai szokásokat ez alkalommal és az egész város nagy tetszéssel fogadta ezt az új, szent látványosságot. Az eszme és tervezés a genuai Dávid János úrtól származik, Durazzó gróf házi festőjétől. Én mondtam az ünnepies nagy misét, a gyászbeszédet pedig Caleppi gróf tartotta nagy ékesszólással, de egyúttal a dolog helyes felfogásával és kellő hódolattal. Akkora tetszést aratott ez általában, hogy nagyon nehéz lesz kitérni a kívánság elől, mellyel bennünket ostromolnak, hogy adjuk azt nyomdába. Ő azonban még tartózkodik és ezt fogja tenni a jövőben is, amennyiben tudja, hogy a Szentszék szolgálatában állván nem határozhat ez esetben önkényesen, anélkül, hogy erre nézve a mi Urunk ő Szentségének véleményét ismerné. A szertartáson megjelentek az összes

császári udvar gyanakvása majd csak elmulik, a nunciust zavarba hozhatják és tevékenységét nagyon megbénítják.

¹ G. n. j. január 22.

olasz követek és az egész notabilitás. Ő felsége és az udvariak nagy elismeréssel vették a mi nemzetünknek ezt a figyelemsségét.»¹

A Cappella-ügy és a császár.

A császár kezdettől fogva élénk figyelemmel kísérte a Cappella-ügy változatait s nem egyszer adott nemtetszésének kifejezést a pápa tartózkodása felett. Kaunitz azonban nem tett hivatalos felterjesztést addig, míg Hrzantól a január 29-iki jelentés meg nem érkezett, mely szerint az ügy oly állapotba jutott, hogy valamit tenni kell. Február 9-én megirta tehát felterjesztését,² melyben a helyzetet nagy körültekintéssel jellemzi, de egyúttal tudatosan hangsúlyoz némely mozzanatot, különösen ami a római császáriakra vonatkozik: «Az első (elválaszolandó pont) — írja — a magatartásra vonatkozik, melyet a pápa tanúsít azzal szemben, hogy külön konzisztóriumot tartson a biborosokkal a célból, hogy velük ünnepi beszédben közölje a kath. fejedelmek halálánál követett gyakorlat szerint a boldogult császárnő- királynő halálát és erre következőleg az ilyen esetben szokásos exequiákat a pápai kápolnában megtartsa. A római közönség ezt kívánva elvárta és Hrzan biboros megfelelő alkalommal e felől közvetlenül a pápának tett említést, de nem kapott végleges döntést. Az oka ennek az, hogy a pápai szertartásmester ellene felhozta, hogy a fenntebb említett ünnepség ujítás volna, minthogy az elhunyt királynőkért ezideig sohasem tartatott, még akkor sem, ha azok önálló uralkodónők voltak; amire nézve háromszáz évből három esetet hozott fel. Az első, ez ügyben Hrzantól küldött jelentésre ugyancsak ő neki azonnal azt felelt, hogy a maga-magától a pápának tett reflexiót helyesen tette meg, de a továbbiakban ne csináljon belőle hivatalos ügyet (Ministerialgeschäft), *hogy formális elutasító válasz esetén a császári-királyi udvar tekintélye ne legyen esetleg kompromittálva*. Különben is nagyon különös volna, ha Róma inkább függőséget tanúsítana elévült szertartásoktól, mint hogy tekintettel volna a boldogult császárnő- királynőnek az Egyház és a Szentszék iránt szerzett érdemeire.

¹ A Wr. Ztg 1781. jan. 24-én nagyon meleg hangon emlékezik meg a gyászszertartásról.

² Vorträge des F. Kaunitz. 1781. febr. 9. (Bécsi cs. és kir. levéltár. Romana.)

Az előtérbe tolt ellentétes esetek nagyon nehezen volnának a jelenlegi esetre alkalmazhatók, még kevésbbé döntők. Valóban azok, melyeket Rómában az első szertartásmester felkutatott és felhozott, semmit sem érnek. Castiliai Izabella királynő nem uralkodott maga, hanem férjével, aragoniai Ferdinánddal, akinek neve az övének minden nyilvános aktán és a pénzekben is elébe helyeztetik. Hogy ezeknek leánya és örököse miként hozható fel például, azt egyáltalán nem tudom megérteni, miután ő férjének, I. Fülöpnek meggyilkoltatása után megőrült s ezen szerencsétlen helyzetben sok éven keresztül egy szobába zárva halt meg. Mária angol királynő egyedül birtokolta ugyan országát; minthogy azonban épen azon időben halt meg, mikor férje, II. Fülöp spanyol király IV. Pál pápával nyílt viszálykodásban élt, épen nem csodálható, hogy az a pápai kápolnában érette exequiát nem tartott. Rómából kapott magánjelentések mondják, hogy a szertartásmester, Dini ugyanannak elhalasztását még a szerencsétlen Stuart Mária esetében is példaként hozta fel, aki pedig a skót királyságról letétetett és később angolországi börtönében lefejeztetett. Miután most a pápa abban a véleményben, hogy a konzisztórium tartása jelen esetben kedvezőtlen újítás volna, minden módon magát megkötni látszik, ebben is fog a dolog maradni. Én óhajtanám tudni mégis, miként veszi Felséged a dolgot és hogy Felséged jónak találná-e nekem a parancsot adni, hogy én a nunciusnak az elidegenedést (Befremdung) tudomására adjam, amint azt Hrzan biboros kívánja. Megjegyzem egyébként még azt is, hogy amint épen az említett miniszter (Hrzan) iratában jelzi, a pápa azokat a prelátusokat is Rómában, akik császári alattvalók és mint ilyenek gyászt öltöttek, amit atyáért és anyáért tenni ott ezideig megengedett volt, e miatt mégis dorgálásban részesítette azon ürügy alatt, hogy ez a ceremónia-törvényekkel ellenkezik.»

Az ügyesen fogalmazott jelentésre a császár megfelelő választ adott; szokása szerint, magára az előterjesztésre irta kusza betűkkel: *«Wegen abzuhaltenden Consistorii ist Wenig daran gelegen, ob der Bischoff von Rom artig oder unartig ist»*.

Lakonikus, odavetett válasz, melyben azonban nagy csomó keserűség rejlik. S hogy miként kell érteni azt a «kevésbé érdekel» kifejezést, jellemzi a tény, hogy a császár meghittjei körében gyakran emlegette ezt a válaszolást.

Természetesen gondoskodtak arról, hogy a nuncius szóról-

szóra megtudja a dolgot, ő azonban viszont kényes helyzetben volt, mert nem tudta azt sokáig Rómába továbbítani.¹ Március 10-én küldött jelentésében írja: «Nem jutottam eddig hozzá, hogy jelentéseimben nyomát adjam annak a kijelentésnek, melyet ő Felsége válaszul adott a hír első benyomása alatt, hogy a mi Urunk véglegesen elhatározta, hogy tartózkodik a gyászmisetartástól az elhunyt császárnőért. De azt hiszem, hogy kötelességem azt közölni Eminenciáddal a legszigorúbb titoktartás mellett, bármennyire is nyilvános legyen nálunk az ügy. Ő Felsége tehát olvasván Hrzan ő Eminenciája jelentését, arra jegyezte saját kezével: Je suis assez indifferent, que l'éveque de Rome soit plus o moins poli avec moi. Nem volna bizonyára rendjén a mondatot theologiai értelemben felfogni, de eléggé megvilágítja ez a fennebb említett tény feletti keserűségét.» Theologiai értelemben tényleg nem szabad a császári szót venni; hogy azonban egyházjogilag hogyan kell értelmezni a kifejezést, arra a császár csakhamar autentikus magyarázatot adott a placetum regiummal és egyéb intézkedéseivel.

A császár válaszát Kaunitz február 19-én közölte Hrzannal:² «ő Felsége nem vette ugyan a pápa ezen alkalomból tanúsított magatartását egykedvűen, de megértette velem, hogy ugyanannak megtartása vagy elhagyására itt kevés súlyt fektetnek, épen ezért nagyon rendjén van, hogy Eminenciád semmiféle hivatalos ügyet belőle nem csinált, egyúttal azonban megfelelő alkalommal nyilváníthatja a nemtetszést (Missfallen), melyet a császári udvarnál annak okoznia kellett, hogy Rómában nagyobb tekintettel vannak egy elavult és a jelen esetben nem is alkalmazható szertartási szabályra, mint a boldogult császárnő-királynő oly kiváló érdemeire, melyeket a katolikus Egyház körül szerzett. Úgy tetszik, hogy az (a katolikus Egyház) mégis csak méltányosan tehetett volna kivételt az eddigi szokás alól, ha mindjárt az bizonyítható is volna. Így azonban az előtérbe tolt ellenkező szokás csak nem is igazolható». A kancellár itt Hrzannak felsorolja ellenvetéseit ama példákra, melyeket a római udvar felhozott. «Ugyanilyen megjegyzéseket bizonyára Ön is tesz, épen úgy, mint más okos és a történelem-

¹ G. n. márc. 10-én és különösen ápr. 5-én panaszkodik, hogy leveleit elfogják és felbontják, így kénytelen néha Párison keresztül jelentéseit küldeni.

² Kaunitz u. febr. 19.

ben járatos egyének fognak tenni.» Kaunitz ellenvetései a pápai udvar eljárását kicsinyeskedés színében tüntetik fel. Különösen érdekes a neheztelés ama körülmény felett, hogy a Rómában élő császáriak tüntető gyászát a Vatikánban nem nézték jó szemmel. Erre vonatkozólag nagyon jellemző az a beszélgetés,¹ melyet Hrzan biboros a hozzá ellátogató Pallavicini államtitkárral folytatott, mely egyúttal Hrzan jellemét és hivatásfelfogását is legélesebb megvilágításba állítja. Félreértés elkerülése végett hangsúlyoznom kell, hogy ez a beszélgetés egyidőben történt a császári döntéssel, tehát utóbbiról Hrzan még nem tudhatott. Hrzan február 7-iki jelentésében a találkozást következőkben írja le:² «A biboros államtitkár úr látogatást tett nálam, mely alkalommal hosszas kerülgetés után a Szentatya nevében jelezte, hogy a példák, melyek a ceremonális jegyzőkönyvekben olvashatók, világosan bizonyítják, hogy uralkodónő halála esetén soha, még ha ő maga uralkodott is, konzisztóriumot és Cappellát nem tartottak és hogy ő nem talál semmi okot-módot a változtatásra. A biboros úr hozzáfűzte, hogy ő reményli, hogy a császár ő Felségét nem fogja elidegeníteni egy, ezen udvarnál (pápainál) állandóan folytatott gyakorlat szem előtt tartása, mely szerint a szertartáskönyv általában, de különösen egy császárnő koronázása alkalmából különbséget tesz az uralkodó fejedelem és a fejedelemnő között. Én ebből azt a természetes következtetést vontam le, hogy a pápa el van már határozva, hogy a konzisztóriumot és Cappellát nem tartja meg. Ő Eminenciája erre azt felelte, hogy ő Szentsége eziránt nem nyilatkozott és jó volna, ha efelől én magam beszélnék a Szentatyával, aminek az volna az értelme, hogy ezirányban történendő kérés (Ansuchen) volna kívánatos. Én azt feleltem erre, hogy amint az én szemgyulladásom azt megengedi, fogok audienciáért különböző ügyekben folyamodni, ugyanakkor azonban óvakodni fogok a szóbanforgó ügyben kérdést tenni, minthogy erre felhatalmazásom nincs. Én csak annyit tudhatok — mondtam — hogy a császár ő Felségének eszébe sem jutott volna valaha arra gondolni, hogy a Szentatya ezt a kis figyelmességet az ő legfelségesebb anyja és benne legmagasabb személye iránt nem teljesítendi. Én azonban úgy látom, hogy ő (a császár) az ilyen mulasztást a *legnagyobb egykedvűséggel* fogja venni. A konzisztórium

¹ Ez a beszélgetés febr. 7-én történt s nyoma van még Hrzan ugyanazon napi jelentésében, mint Pallavicini szintén e napon kelt leiratában.

² Hrzan jelentése 1781. febr. 7.

tartása, amint én azt szemlélem, tiszteletnyilvánítás volna a szent kollégiummal szemben, amely alkotmányánál fogva tevékeny befollyást kell, hogy gyakoroljon a kormányzatba és amelynek a trienti szent zsinat szerint minden fontosabb ügyben tanácsával a Szentatya oldalán kellene állnia. Ebből azután az volna a szükségképeni következmény, hogy ugyanaz (a biboros kollégium) az uralkodók elhalálozásáról és trónra lépéséről értesíttessék. A Cappellát illetőleg ő Felsége a gyászmise elmaradását a 17 ezer világi és szerzetes pap útján, kik birodalmában vannak, bőségesen pótolhatná. Hogy azután ő Eminenciájával a szokott őszinteséggel beszéljek, nem titkolhatam el előtte, hogy sokkal nagyobb az én elidegenedésem (csodálkozásom) afelett, hogy a Szentatya rosszalását fejezte ki a prelátusok iránt, kik a saját személyükre nézve (mert a livreéken nem akadt fenn) gyászt öltöttek. Ha ugyanis ő császári Felsége megengedi, hogy az ő alattvalói ő Szentségének szolgáljanak és jövedelmüket, sőt *jutalmazásukat* is ő Felsége örökös tartományaiból nyerjék, ebből be kellene (ő Szentségének) látnia, hogy a római udvar ne csak méltányolja, hanem még meg is dicsérje őket akkor, mikor minden alkalommal, minden módon függőségüket és hálájukat ő Felsége iránt nyilvánítani iparkodnak. A prejudiciumot, gyakorlatot illetőleg pedig, melyre a biboros úr elsősorban hivatkozott (megjegyeztem), hogy ennek akkor van nagy értelme, ha józan okokon alapszik. A biboros államtitkár ur, aki ezen határozott beszédre nem volt elkészülve azt mondotta nekem, hogy ha megengedem, hogy velem csak mint Pallavicini és mint régi jó barátom beszéljen, akkor meg kell vallania, hogy ő más érzelmeket várt volna tőlem Róma irányában. Én hasonló bizalommal viszont azt válaszoltam, hogy a Szentszék és a pápa az én gyermeki tisztelettemre és odaadásomra számíthat és hogy én minden alkalommal igyekezni is fogok azt bebizonyítani, *valahányszor az az én uramnak legfelsőbb szolgálatával megegyeztethető*. A hűség és hála köteleznek engem erre, mert a szerencsét, hogy az ő (a császár) alattvalója és szolgálatára lehetek, többre becsülöm a legfelsőbb méltóságnál is, mellyel fel vagyok ruházva. Más dolgokról való beszélgetés után ama barátság legélénkebb hangoztatása közben hagyott el, mellyel ez a méltó és a császári ház iránt oly hódolatos biboros irányomban mindig viseltetett. — Kötelességemnek tartottam Kedvességedet erről a beszélgetésről körülményesen értesíteni, mert ez megerősít engem abban a reményben, hogy, ha Ön a pápai nuncius úrnak néhány szót efelől szólni jónak látná, az elegendő volna

arra, hogy a pápát engedékenyebb belátásra bírja. És ez annyival könnyebben menne, mert néhai Mária Terézia ő Felsége halál-
esete óta még nem tartatott egyáltalán konzisztórium. Azt pedig, hogy én ezen oly kis jelentőségű ügyben ilyen beszédet folytattam, az okolja meg, hogy a legfelsőbb szolgálatra nézve hasznosnak ítélttem, hogy mindjárt miniszterségem elején mindazon reményeknek, melyekben ez az udvar (a pápai) magát ringatni szokta, útját vágjam. Bernis biboros úrra (minthogy a dolog nem érdemli meg a titkolózást), bizalmasan közöltem ezt. Ő is jobbnak találta a határozott beszédet és megköszönte nekem, hogy így beszélgetés közben a biboros államtitkárral szemben hangsúlyoztam a nagy és szoros barátságot, melynek a mi és az ő udvaruk között fenn kell állania.»

Hrzan ezen levele, annak dacára, hogy némiképen engedékenyebb hangon szól a kölcsönös jóviszonyról, melynek a két udvar között fenn kell állnia, mégis nagyon át van itatva a jozefinista elvektől. A biboros-követ a 17 ezer papról és szerzetesről beszél, akikkel a császár szabadon rendelkezik; továbbá az osztrák javadalmat élvezők szolgálatait a pápai udvarnál, mint engedményt állítja oda. Nagyon hangsúlyozza Hrzan a császári szolgálatot, melyet a bibornál is többre tart. Különös figyelemre méltó továbbá az a kijelentés, hogy a csekély jelentőségű ügyben csak azért tett ilyen lépéseket, mert megakarta mutatni a Kuriának, hogy minden remény, melyet az új uralom engedékenysége iránt táplálnak, hiábavaló.

Csak egyet nem akart Hrzan észrevenni. A biboros államtitkár személyesen jött hozzá, hogy a pápa magatartásának indokait vele közölje. Ezt az eljárást, mely pedig a legélénkebben bizonyította mennyire szíven fekszik a Szentatyának, hogy tartózkodását félre ne értsék, a biboros-követ egyszerűen disszimulálja; természetesen azon egyszerű okból, mert a konzekvenciákat nem akarta belőle levonni.

Az államtitkár maga febr. 7-iki leiratában hozza Garampi tudomására a találkozást, különösen hangsúlyozván azt, hogy ő ott folytatott érvelésével a pápai udvar eljárásának méltányosságát akarta csak igazolni. Hrzannak ugyanis előadta, hogy a ceremóniáléban, melyben leírva olvasható a császárok és királyok helymegjelölése a nevezett kápolnában, olvasható egyúttal a királynők kizárása is, akiknek számára ugyanazon kápolna rácsán kívül jelöltetik meg a hely. «Ehhez csatoltam még — írja — a kardinális

úr számára ő Szentsége parancsára — azt a meggyőződést, hogy ő Eminenciája könnyen fel fogja ismerni és értékelni fogja, mennyire figyelembe veszik minden időben és minden udvarnál a szokás gyakorlatot a többször előforduló esetek elbírálásánál, és megjegyeztem, hogy ő Szentsége milyen szívesen venné, ha ő Eminenciájának bármi mondanivalója volna a dolog érdemére nézve. (Felhívás, hogy kérjék az exequiát.) Úgy láttam a következőkből, hogy a kardinális nem mérlegeli eléggé a példákat és saját szólásmódjával élve «elévültek»-nek jelezte őket. Megjegyeztem, hogy ilyeneknek tűnhetnének fel, ha időközben más természetű következő (példák) történtek volna. De ő anélkül, hogy ezen közbevetésekre reflektált volna, továbbment, azt állítván, amit már előbb is hangsúlyozott, hogy az ő udvara nem juttatott kifejezésre semminemű kérelmet a kérdéses exequiák irányában, de emellett nem hallgatta el, hogy azok tartását mégis csak természetesnek találták volna». A biboros államtitkár nem csodálkozott ezen a várokozáson, de kifejtette Hrzannak, hogy tekintettel kellene lenni arra, hogy ezt a feltevést észszerű okok alapján hibásnak bizonyította a pápai udvar. Pallavicini látogatásának főcélja az volt, hogy Hrzant rábírja arra, hogy e kérdésben a Szentatyánál audienciát kérjen, ami elől az, mint saját jelentéséből is láttuk, szembajára hivatkozva kitért, úgy, hogy az államtitkárt némi zavarba hozta. Az államtitkár Garampinak mindezt tudomására hozza, levele végén még egyszer hangsúlyozva, hogy előforduló esetekben minden udvarnál erősen ragaszkodnak az elődök gyakorlatához; ezt kívánja a kölcsönös méltányosság. A pápai diplomácia feladata tehát az, hogy ezt megfelelő világításba helyezze.

Garampi nuncius az államtitkár jan. 20-iki reflexióinak vétele óta egyébként is minden erejével rajta volt, hogy a ferde magyarázatokat eloszlatva, a kérdést a méltányosság szempontjából állítsa a bécsi körök elé, fáradozása azonban nem vezetett sikerhez. Február 5-én panaszos levélben jellemzi kellemetlen helyzetét:

«Alkalmazkodva Eminenciád mult hó 20-ki legmagasabb utasításaihoz, nem mulasztottam el, hogy keressem az alkalmat, mikor kiemelhessem a motivumokat, amelyekre tekintettel a mi Urunk nem tehetett eleget pápai kápolnában végzendő ünnepies gyászmisével azon atyai és őszinte érzelmeinek, melyet ő Szentsége mindenkor ápolt a császárnő-királynő iránt és amelyekről bizony minden alkalommal nagyon meggyőző és tagadhatatlan bizonytságot

tett ő Felsége irányában. Mindennek dacára is nem ringatózom a reményben, hogy sokat értem el, amennyiben vagy megszakadt a kérdésnél a beszéd fonala, vagy azt a feleletet kaptam, hogy ezen esetben, mikor egy uralkodó királynőről és császárnőről van szó, érdemes lett volna kivételt tenni, anélkül, hogy a példákból következtetést vontak volna; és én bármennyire is nem maradtam adós a felelettel és talán az illetőt meg is győztem, még sem dicsekedhetem azzal, hogy eleget végeztem volna. Épen ezért nem számíthatván jobb kiútra, amellyel a meggyőzést biztosabban elérhetném, azt hiszem, jobb, ha nem töröm meg a hallgatást, amelyet meg kell tartanom ezen tárgyra nézve, hogy ki ne tegyem magam a nyílt és el nem kerülhető sajnálkozásnak; amely, ha a védelem szükségességébe kerget bennünket, utat engedne az izléstelenségnek és csak növelné a bajt. Így pedig az idő és a körülmények talán a feledés fátylát boríthatják az ügyre.»

Néhány nap mulva, febr. 8-án beszámol azokról a megjegyzésekről, melyeket az udvar a felhozott példákra tett.¹ Ugyanígy érveltek mindannyiszor, valahányszor a nuncius azokra hivatkozott. Erre vonatkozólag írja: «Ámbár én nem szüntem meg újból és újból felhozni megfelelő időben és helyen ő Szentsége és Eminenciád megvilágosító reflexióit, nincs itt többé egyéb lépésnek értelme, minthogy a resolució megtörtént és meg is erősített, hogy t. i. a mostani mulasztásból nem csinálnak panaszt, annyival is inkább, minthogy nem található egyetlen eset vagy példa sem, melyet a Szentatya mostani eljárásával szembe állíthatnának. Mégis nem tudják megállani, hogy, ámbár a közömbösséget mutatják, fel ne emlegessék az elhunyt néhány különleges érdemét a Szentszékkal szemben, amelyeknek erejében könnyen el lehetett volna tekinteni a jelen esetben minden szigorúbb etikettől. Emlegetik különösen, mennyit tett ő két ízben, hogy megakadályozza az Egyházak szekularizálását a birodalom területén; mennyit tett, hogy visszatartsa a modenai herceget Ferrarra megtámadásától, mennyit, hogy elfojtsa a mainzi választófejedelem ambiciózus törekvéseit. Mégis, ezen szerencsétlen incidens dacára is hiszem, hogy kínálkozni fognak a mi Urunknak más, közelebbi alkalmak, amidőn bebizonyíthatja ezen uralkodónak más úton-módon az ő különös *nagyrabecsülését és visszanyerheti az ő érzületét, amely a jelen órában minden módon lehangolt és elhidegült irányában.*

¹ V. ö. Kaunitz fentebb ismertetett (febr. 9-iki) felterjesztését.

A Miksa főhercegre való hivatkozás ellenébe tehát a császári udvar a saját javára nagyfontosságú argumentumokat szögez, hogy várakozásait ezekkel utólag megokolja. Így a pápai udvar méltányosság-bizonyítását a bécsi udvar hasonló méltányosság-bizonyítással igyekezett gyengíteni.

A császári körök elhidegülése a nunciussal szemben.

A császár februári döntésével, mely szerint kevésbé érdekli őt, hogy a «római püspök» udvarias-e vagy sem vele szemben, a Cappella-ügy aktái hivatalosan bezárultak. Megmaradt azonban nyomukban a keserű íz, a Szentszék iránti bizalmatlanság árnya, annál is inkább, mert maga József többször is emlegette a kellemetlen incidenst. A Wr Ztg minden száma március végéig tünnetőleg számol be a fényes gyászünnepekről, melyeket a monarchiában, sőt olasz földön is rendeztek az elhunyt császárnő emlékezetére. Mindezeknél természetesen soha nem feledték el az új uralkodó iránti hódolat zengő áriákban való nyilvánítását sem, amint az ilyen esetekben általános emberi szokás, hogy ne mondjam gyengeség. A dicshimnuszok forduló pontja rendesen az volt: Mária Terézia Józsefben él. A pápa és császár közti konfliktust pedig hivatott és hivatatlan leplezetlen szarkazmussal tárgyalta, úgy hogy a nuncius helyzete Bécsben nagyon kényelmetlen lett. A nuncius fájdalmát fokozta a tudat, hogy ez a hangulat mily kedvezőtlen befolyással lesz a dolgok további folyására. «Az ujítások forrongnak», jelentette több ízben s csakugyan meg is indult az új uralom rendeleteinek áradata. A cenzuratörvény megjelent s alkalmazásában hamarosan megmutatta életét az Egyház ellen és mindenki tompa sejtelemmel nézett a következők elé.¹ A nuncius ily körülmények láttára óriási taktikai hibának tartotta a római tartózkodó magatartást a Cappella-ügyben s dacára az államtitkár legfelsőbb szankcióval adott utasításainak, nem szűnik meg jelentéseiben hangsúlyozni, hogy, ha *jog* szempontjából megokolt is a római kuria felfogása és döntése, a *méltányosság* szempontja mégis csak megmagyarázza a várakozást, melybe az udvar és a város nagyon is beleélte magát.²

¹ A Jozefinizmus első három hónapjára vonatkozó diplomáciai levelezést legközelebbi ily tárgyú művemben fogom ismertetni.

² G. n. j. febr. 15.

«Tudom, hogy ő Felsége is nagyon találva érzi magát» — írja Garampi — «bár nem akar egyenes sajnálatának kifejezést adni. Én magam nem merek megjelenni — szokásom ellenére — sehol sem, hogy megkiméljem magam a kellemetlen és gyötrő dolgoktól.»¹

A nuncius ezen kellemetlen helyzetét jól látta Kaunitz is. Hrzánnak március 19-én küldött utasításában (melyben a február 7-iki jelentésre válaszol) megnyugtatta a biboros-követet, hogy a császár meg van elégedve eddigi lépéseivel s az államtitkárral folytatott beszélgetéssel, de tekintettel a császári döntésre, most már önmagától is tárgytalanná vált az ügy. Ezzel megszűnt az ok is, hogy ő (Kaunitz) a nunciusnak említést tegyen róla, «aki egyébként is, a saját személyére nézve, a pápa részéről a jelen esetben követett eljárás miatt nagyon elszomorodottnak látszik.»

A római Kuria magyarázatai.

A pápai udvar megértette Hrzan nyilatkozataiból, de különösen Garampi leveleiből,² hogy a császárra és környezetére nagyon kellemetlen hatást gyakorolt a pápa tartózkodása. Megértették azt is, hogy a császáriak igyekeznek a «mulasztást» kihasználni arra, hogy a pápát a császár iránti figyelmetlenségről vádolják. Mindazonáltal, bár az államtitkár aggódva közölte mindezeket ő Szentségével,³ a már megtett intézkedéseken nem változtathattak, «óriási lévén az ellenkezés, melyet ő Szentsége tanusít; mert lehetetlennek tartja, hogy egy fejedelem, akinek világos megfontolása méltó nagyságához, balul értelmezze a kérdésben levő ügyre alkalmazott rendszer folytatását és ezt a felséges családja iránti figyelem hiányának tudja be; holott épen a közelmúltban oly nagy mértékben adta (a pápa) félre nem érthető jeleit annak a legfelsőbb *elismerésnek*, mellyel mindazok iránt van, kik azt (a császári családot) alkotják».

Itt persze újra Miksa főhercegre kell gondolnunk. Nem hagyja azonban a levél folyamán Pallavicini azt a kegyet sem említés nélkül, mellyel ő Szentsége épen Hrzan követ biborossá való kreálását idő előtt megtette a királynő kedvéért.

¹ G. n. febr. 22-én újra kéri mindezek megfontolását.

² Itt természetesen még a jan. 1. és 29. és febr. 5. és 8-iki levelekre kell gondolnunk. A posta ugyanis kerek 9 nap alatt érkezett meg Bécsből Rómába.

³ P. á. v. i. 1781. febr. 17.

A nuncius ezt a tényt épen úgy nem használhatta ki előnyére, mint Miksa koadjutorságait, mert ismerte erre vonatkozólag is József véleményét. Hogy az államtitkár a Szentatya őszinte érzelmeit a császári ház iránt még hatásosabban szem elé állítsa, február 24-én újból ír a nunciushoz. Az államtitkár meg van győződve arról, hogy a Szentatya azon próbák után, melyekkel máris megmutatta, mennyire nagyra becsüli az uralkodó családot, kizártan tartja, hogy a minden udvarnál követett praxis alkalmazásánál bármi kombinációkra is lehetne gondolni. «Nem kevésbbé vagyok bizonyos abban is, hogy (a pápa) azon őszinte érzelmei állhatatosságának bizonyítására, melyekkel ő Felsége iránt viselkedik, buzgó készséggel fogja keresni a megfelelő alkalmakat. A legnagyobb őszinteséggel szólva azt mondom, hogy valósággal nagy szenvedést okozna ő Szentségének, bárki is kételkednék az ő, itt jellemzett, nem kevésbbé tényleges, mint természetes érzelmeiben.»

A Rómában élő császáriak hangulata.

Kaunitz herceg kancellár a császári döntést nemcsak Hrzannak küldte meg, hanem Brunatival, a vatikáni osztrák nagykövetség *hirharangjával* is közölte.¹ «Bármiként álljon is a dolog» — írja Kaunitz — «ő Felsége bizony nemtetszéssel van, hogy Rómában nem voltak nagyobb figyelemmel ebben az esetben. Sietek ezt Méltóságod tudomására hozni, hogy hallván ilyen részleteket (a bécsi döntésről) terjedni, tudja, milyenek a császári udvar érzelmei».

Brunati felértette szerepét és március 7-én küldött jelentésében² elég izletes csemegét tálal fel a bécsieknek: «Bizony, gyakran hallom, hogy terjed a hír, mely ismertté teszi a császári udvar méltó érzelmeit az itt történt mulasztásra nézve a legdicsőségesebb emlékü és legfelségesebb császárnő- királynőért tartandó konzisztórium és exequia dolgában. Olyan mulasztás ez, mely megbotránkoztatta magát Rómát, azaz mindazokat, akiknek érzékük van annak felismeréséhez, hogy az (a Cappella tartása) inkább érdekében állott volna ezen (római) udvarnak, mint a császárinak. A legfelsőbb nemtörődömség méltán felér a megérdemelt *nemtetszéssel*, amiért nem voltak több figyelemmel ezen

¹ Kaunitz utasításai febr. 19.

² Brunati jelentései márc. 7.

esetnél. Azokban, kiket a tanácsba bevonnak, a bódultság szelleme uralkodik, a tudatlanságé, az előítélete, az érdeké, mely nem ad helyet a megfontolásnak, hogy legalább arra gondoljanak, hogy meg tudják menteni a becsülésnek ama kis maradványát, mellyel katolikus udvarok ez (a római) udvar irányában még viseltetnek.» Nem szabad ezt a levelet hangfogó nélkül olvasnunk; Brunati szerepe és intenciói túlságosan egyeztek Hrzan szereplésével. A római Kuriát ez a jellemzés nagyon is sötét színben tünteti fel; a pápa és pártja iránt Mária Terézia haláláig valahogy visszatartott gyűlölet diktálta a sorokat. És Brunati tudta, hogy Bécsben ilyesmit örömmel olvasnak. Egyet azonban nem tagadhatunk; a császáriak magánál a Kuriánál is kezdtek ez időtájt mozogni.

Hrzannak a bécsi udvar megoldása nem igen volt inyére. Főcélja azonban a legfelsőbb meglegedés lévén, hálás köszönettel veszi tudomásul¹ Kaunitz nak a végső határozatot tudató leiratát.²

Kisebb incidensek.

A pápa és a római Kuria felfogását egészében és részleteiben ismervén, a római császári körök éber figyelemmel várták, mit fog tenni a Szentatya azokkal szemben, akik most már nem minden tüntetés hijával mutatták ott gyászukat Mária Terézia halálán. Láttuk már fennebb, mily érzékenyen érintette Kaunitzt Hrzan ama jelentése, hogy a Rómában élő prelátusok és egyéb osztrák alattvalók személyes gyászát a pápa nem vette jó néven. A Szentatya ilyen felfogása mindenesetre konzekvens volt. Minden udvarnál követett gyakorlat ugyanis az, hogy az udvarképeseknek külső manifestációikban az udvar eljárása után kell igazodniok. Azon sem lehetne csodálkozni, ha a Szentatya a különböző római templomokban nem minden él nélkül tartott fellengző gyászbeszédet helyel-közzel kifogásolta volna.

Mégis ellenőrizhetetlen Brunatinak egyik jelentése,³ melyben ilyen incidensről számol be. A követségi titkár ugyanis leplezetlen kárörömmel jelenti, hogy Msgre Gaetani, a sermonetai hereceg fivére csaknem kellemetlen helyzetbe került gyászbeszéde miatt, amelyet a nápolyiak nemzeti templomában tartott «a mindenkor dicsőséges

¹ Hrzan jelentései 1781. márc. 31.

² Kaunitz utasítása 1781. márc. 19.

³ Brunati jelentése márc. 14.

emlékü császárnő apostoli királynő dicséretére». «Ez a tudós prelátus kénytelen volt azt Nápolyban kinyomatni, miután Soma Bruno atya, aki az apostoli palota mesterének helyettese, nem akarta neki az Imprimatur-t megadni, anélkül, hogy az okot tudni lehetne. Nem láthatván a Monsignore a következményeket, kötelességének hitte, hogy a Szentatya lábaihoz járuljon, följánlandó nyolc példányt a mondott beszédből, természetesen azon reményben, hogy kegyességgel találkozik; azonban csak nagyon kevés elismerésre talált. A nevezett prelátus ezzel kevésbbé lévén megelégedve, keserűségének néhány barátja előtt szabad utat nyitott, mit megtudván a Szentatya, arra kötelezte őt, hogy épen az ellenkezőt állítsa; amint azután ebben az értelemben hozatott az nyilvánosságra a kézzel írt római Gazettában az itt csatolt paragrafus szerint.» Meg kell jegyeznem, hogy a beszédben ¹ nagyon sok magasztaló szó esik az elhunytól és a császárról, kevesebb a pápáról; úgy hogy a Gazetta hire, mely szerint: «a Szentatya nagyon kegyesen fogadta a beszédet, minthogy tiszteletteljesen meg van benne a 31-ik oldalon *nevezve*, inkább vádként hangzik, mint elismerésként a szerző számára.

Ugyanezen helyen szól Brunati egy másik gyászbeszédről is, melyet Tassinari toscánai kanonok tartott a flórenciek egyházában s ennek is beküldi egy példányát a bécsi udvarhoz.

Kaunitz anélkül, hogy Brunati provokáló megjegyzéseire reflektálna, április 1-én megköszöni a Gaetani-féle beszéd átküldését, majd április 5-én a másikat is, nem hallgathatja el mégsem azt a nézetét, hogy: «*eltekintve az érdemtől, melyre a beszéd (Tassinari-é) igényt tarthat az ékesszólás és nyelvezet szempontjából*, bizony telve van az hamis tények felsorolásával. Nem mentes ezektől Gaetani monsignore beszédje sem, ámbár egyébként jóval többet ér, mint az előbbi.»

Az izgatott hangulatban hasonló érdeklődéssel várták, milyen hatást fog Rómára Garampi nuncius bécsi gyázmise és beszéd rendezése tenni. A nuncius, mint már említettem, a pápai udvar felfogásának helyességét akarván igazolni, szokatlan fénnnyel rendezte ezt az ünnepséget. Az államtitkár és a Szentatya maga is legnagyobb örömmel és tetszéssel fogadták az ide vonatkozó jelentést. Ugyanezzel a tetszéssel vették a hirt is, hogy a nevezett beszéd

¹ A beszéd maga a Colloredo-nak küldött márc. 14-iki kelettel jelentésben olvasható.

nyomtatásba fog kerülni.¹ «És ő (a pápa) de mondhatom én is nagy örömmel fogjuk azt olvasni, mert azon erős reményt meritjük abból, hogy az oly kegyes uralkodónő elvesztését kárpótolni fogja a fiú, aki annyira méltán tartja magát az Isten egyháza első pártfogójának és védőjének.»

A bécsi körök ezzel szemben meg voltak győződve, hogy Garampi eljárása nem csak elismeréssel nem fog találkozni Rómában, hanem egyenesen megrovást fog kapni különösen a gyászbeszéd miatt. Meg kell vallanunk, hogy maga Garampi sem érezte magát egészen biztonságbán, épen ezért, mikor Caleppi beszédjének egy nyomtatott példányát megküldi a Kuriának, szükségesnek tartja elhatározásának indító okait közölni az államtitkárral.²

«Caleppi gróf bizony eléggé közömbösen vette, hogy kinyomatják-e gyászbeszédjét vagy sem, bármennyire biztatták is erre számba vehető egyéniségek; meg lévén elégedve magával a tettséssel, melyre a szónoklat itt általában talált. Mióta azonban a publikum az ő illetén szerény vonakodásába holmi izléstelen titokzatosságot kezdett belemagyarázni, bár én ezek ellenében nem mulasztottam el felhasználni a mi Urunk kegyes jóváhagyását, melyet Eminenciád február 3-iki legfelsőbb rendeletében közölt velem; mégis, hogy a Publikumot minden helytelenül formált és vakmerő ítéletétől megszabadítsam, előállott a szükségesség, hogy minél előbb elterjesszük nyomtatás útján a fennebb említett beszédet. Azt mondják, hogy én, miután az isteni gyászistentiszteletet az elhunyt császárnő-királynőért előmozdítottam, megengedvén Caleppi grófnak a gyászbeszéd elmondását, a mi Urunknál kegyvesztett lettem, hogy bármennyire is akarják is odaát ezt külsőleg elleplezni, a lényegben mégis csak — ha nem is rögtönösen — de éreznem kell a következményeket legalább is a javadalmazások ideje és módjára nézve, amelyeket esetleg korábban remélhettem volna ő Szentségétől. Én magamat — amint hogy így is van — közömbösnek mutatom az ilyen szóbeszédekkel szemben s kimutatom, hogy a mi Urunkban nem hiányzott a nagyrabecsülés vagy az elismerés az elhunyt császárnő iránt, mikor tartózkodott az exequia tartástól a pápai kápolnában és hogy minden gonoszságnak száját lezárjam, sajtó alá adattam a kérdéses gyászbeszédet.»

Az államtitkár azonnal válaszol a nuncius kételyeire:³ «Nem

¹ P. á. v. i. 1781. febr. 7. és febr. 16.

² G. n. j. 1781. április 5.

³ P. á. v. i. 1781. április 14.

ujtság a valóságban, hogy rosszul értesült levelezők, mikor pedig magukat jól értesülteknek szeretnék feltüntetni, elmásított híreket adnak az ő megbízóiknak. De vakmerőségükben tartózkodniok kellene legalább is attól, hogy kitaláljanak egészen alaptalan nagymondásokat, melyek bármely és mindennemű távoli alapnak is hijával vannak. Örült, valóban örvendett ő Szentsége, mint azt nagyon könnyű volt előrelátnom is, s amint azt jeleztem is Önnek, hogy Ön előmozdította a kérdéses funkciót, melynél Ön pontifikált, amint irta s az illető egyén (Caleppi) a megfelelő gyászbeszédet elmondotta, épen azért, mert ő is (Caleppi) az ottani Nunciatura tagja. Tény az, hogy nemcsak megengedte neki, de mintegy felszólította őt a Szentatya ugyanazon beszéd kinyomtatására, ami, amint látom, ennek dacára is halasztást szenvedett, de most mégis megtörtént. Nagyon szeretném mégis ismerni az ilyen és hasonló mesék szerzőjét, melyekről Ön nekem irt nevezett levelében, hogy megcáfolhassam azt és megszégyeníthessem nyilvánosan. Másrészt azonban jól látom, még ez sem lenne elég arra, hogy megfélemezze a privát írók tollát; (mert, hogy ilyenek, arról nem kételkedem). Kérjük tehát az Urat, hogy fordítsa jobbra az ilyenek akaratát.»

Ezen jellegzetes levéllel a Cappella feletti levelezés a Kuria részéről lezárul. Az ügy már tulságosan a nyilvánosság elé került, ahol epésen, gúnyosan csürték, csavarták, értelmezték, a min többé hivatalosan segíteni nem lehetett.

Most már csak arra kellett várni, amitől a nuncius nem minden ok nélkül tartott az ügy első mozzanataiban, hogy a rossz vér, melyet a római kuria tartózkodása szült, majd csak felszivódik az idők folyamán.

Cappella-ügy és Jozefinizmus.

A Rómában élő császáriak és a velük rokonszenvező kuriális körök el voltak készülve arra, hogy a császár, bár a Cappella-ügyben formális nemtetszésének kifejezést nem adott, valami módon éreztetni fogja azt a pápai udvarral. A sejtelmek csakhamar valóra váltak. Garampi nuncius március 10-én már vészes hirt közöl udvarával, a császár a szerzetes rendek ellen valami rendelet kiadására készült s eszébe sem jutott eziránt a Kuriával tárgyalásokat kezdeni. Árpilis 13-án megérkezett a nuncius különleges gyors futárja József két első rendeletével, melyek elevenbe vágtak.

A szerzetes rendeket elszakították római felsőbbbségeiktől és a

placetum regiumot életbe léptették, még a dogmatikus dolgokra vonatkozólag is.

A dolgok hire a kardinális-kollégiumban kinos szenzációt keltett. A biboros-követ Hrzan, siet Bécsbe jelenteni,¹ hogy a közvélemény igen izgatott és mindenki a Szentatyá tartózkodásának tulajdonítja a bajok váratlan nekizudulását. «Ezek a legfelsőbb rendeletek itt nagy feltűnést keltenek» írja a császári követ. «Ugy látszik, a pápa Ő Szentsége is nagyon le van verve általuk. Az itteni miniszterek közül Conti biboros úr, (kit én Cobenzl Lajos gróf ügyében közbenjárásra kértem), azon őszinte barátság révén, melyben vagyunk, maga beszélt erről nekem. *Ez a felvilágosodott és a római előítéletektől mentes férfiú* oly módon nyilatkozott róla, mely az ő gondolkodásának becsületére válik. Minthogy a biboros urak valamennyien rosszalták a konzisztorium és Cappella elmulasztását a néhai császárnő-királynőért, ennek tulajdonítják azt, hogy ez a legfelsőbb rendelkezés oly idejekorán és ezen a módon jelent meg.»

«Ez valószínűleg arra fogja indítani a Szentatyát, hogy a csorbát jóindulata bizonyítékaival kiköszörülje.»

Jellemző a bécsi udvar további szisztémájára a rendeletek kiadásában, hogy maga a biboros követ is ezidőtájt csak a római Kuriától tudta meg a rendeletek létezését.

Kaunitz herceg az ő számára csak május 8-án küldi meg a két rendeletet s ugyanekkor adja meg reflexióit a követ jelentésére. «Eminenciád egyuttal mindazokat, kik a mi udvarunknak ilyen Róma elleni és a szerzetes papságra vonatkozó új rendszabályait a pápai konzisztórium és Cappellának a boldogult császárnő-királynő halála alkalmából történt elhagyásának szeretnék betudni, biztosíthatja arról, hogy ezeket egyes-egyedül a szélesebb körű felvilágosodottság és régebbi, az egyházi ügyekben megvalósítandó földesúri (landesherrlich) hatalomra vonatkozó elvek gyakorlása hozta létre, ami által az ide nem tartozó odiózus körülményekkel való kombinációk elesnek.»

Kaunitznak ezen hivatalos magyarázata magában véve nagyon érthető, hisz a «közömbösség» kinyilvánításával a tények összefüggésének *elismerése* homlokegyenest ellenkezett volna. Hogy ezen hivatalos tagadás dacára is a Jozefinista rendeletek hirtelen kiadásának lélektani magyarázata a Cappella-ügy révén keletkezett izgatott hangulatban keresendő, azt egykoruak bizonyítják.

¹ Hrzan jelentései 1781. ápril. 18. V. ö. Brunner i. m. 620.

Az élesszemű Riedesel, a porosz követ március 14-én, mikor már a rendeletek előkészítéséről a legnagyobb titokzatosság mellett is némely körülmény kiszivárgott, fejedelmének jelenti:¹ «Nem kételkedhetünk többé abban, hogy a császár kihasználja a tapintatlanságot, melyet a római udvar elkövetett, mikor vonakodott gyászmisét tartani az elhunyt császárnő- királynőért.» Tekintetbe véve azt, hogy mint fentebb kifejtettem, Garampi is hasonló eshetőségekre figyelmeztette már eleve udvarát és az elmondottak nyomán épen nem kicsinyelhetjük le a Cappella-ügy kihatásait a Jozefinizmus talajának előkészítésére.²

★ ★ ★

Röviden összegezvén az elmondottakat, a tanulságokat két, talán kissé meglepő megállapításban vonom le. Egyik, hogy a Jozefinizmus, mely, mint sok egyéb történelmi tény, oly nagy stílűnek mutatkozik mai korunkba benyúló eredményeiben, mindjárt kezdetben és később is nem egyszer ilyen kicsinyes etikett kérdések nyomán érlelődött. Másik, hogy épen Mária Terézia emléke, ki-nek uralkodása alatt pedig a Szentszék és az osztrák uralkodóház között az egyetértés és kölcsönös nagyrabecsülés a legerősebb szálakat fűzték, most a körülmények különös alakulása folytán az összeköttetések *tényleges* megszakításának kiinduló pontja lett.

Mai judiciummal azt mondhatjuk, hogy Dini szertartásmester szigorú ragaszkodása a ceremóniákhoz kicsinyesség volt. Különösen, ha látjuk, hogy azóta nem csak uralkodónőkért, hanem uralkodónékért is rendeznek Cappella Papalét.³ De hogy abban a korban a kérdést más beállításban látták mindkét oldalon, azt bizonyítják a Cappella-ügyben támadt nézeteltérések és a dolgok súlyos mérlegelése mindkét részen.

Szeretném hinni, hogy sikerült az e tárgyban folytatott diplomáciai levelezést úgy ismertetnem, hogy azzal egyúttal a Jozefinizmust mindkét részről előkészítő hangulatra is rávilágítottam.

¹ Idézi: Paul v. Mitrofanov. Joseph II. Aus dem Russischen ins Deutsche übersetzt von V. v. Demelic. Wien u. Leipzig 1910. 728. o.

² Maga Mitrofanov, hiányos információi alapján kevés jelentőséget tulajdonít az ügynek.

³ Monsignore Respighi Péter ezidei pápai ceremonáriustól értesültem a ceremonáriusok naplójából több esetről. 1819-ben Bourbon Mária Lujzáért, VI. Károly nejeért, 1855-ben Mária di Gloria spanyol királynőért, 1867-ben Mária Teréziáért, II. Ferdinánd szicíliai király özvegyéért, legutóbb boldogult Erzsébet királynénként tartottak Cappella Papalet.

A tanulmányban felhasznált levéltári készlet.

I.

A vatikáni titkos levéltárnok a Cappella ügyre vonatkozó iratai :

1. Garampi nuncius jelentései Bécsből (rövidítve : G. n. j.).
Nunciatura di Germania Tom. 402. 1780. nov. 26, 27, 28, 29, 30,
december 4, 7, 11, 18, 28.
- Nunziatura di Germania Tom. 403. 1781. jan. 1 (3 drb), 4, 11,
12, 22, 29 ; február 1, 5, 8, 15, 22 ; márc. 10 ; április 5, 19, 26.
2. Pallavicini biboros államtitkár válasziratai (rövidítve : P. á. v. i.)
Nunziatura di Germania Tom. 678. 1780. dec. 9, 16, 20, 30.
Nunziatura di Germania Tom. 679. 1781. jan. 20. (4 drb) ; febr. 7,
16, 17, 24 ; ápril. 14.

II.

A bécsi cs. és kir. családi, udvari és állami levéltár anyaga :

1. St k. Romana. *Berichte* des Kardinals Hrzan an den F. Kaunitz.
1780—1781. (Alt. Rel. 32.) 1780. dec. 9, 13, 15, 20, 27, 30. 1781. jan. 20,
27 ; febr. 7 ; ápr. 18 ; márc. 31. ápril. 18.
2. St k. Romana. *Berichte* von Brunati (Alt. Rel.) 44.) 1780—
1781. 1780. dec. 9. 1781. jan. 13, 16 ; márc. 7, 14.
3. R k. Romana. *Berichte* des Kard. Hrzan an F. Colloredo
(Alt. Rel. 32.) 1780—1781. 1780. dec. 9, dec. 27.
4. St k. Romana. *Weisungen* des F. Kaunitz an Kard. Hrzan
(Alt. Exp. 57.) 1780—1781. 1781. jan. 11, 22 ; február 19 ; márc. 19 ;
május 8.
5. St k. Romana. *Weisungen* des F. Kaunitz an Brunati (Alt.
Exp. 57.) 1781. február 19 ; április 5.
6. R k. Romana. *Weisungen* des F. Colloredo an Kard. Hrzan
(Alt Fasc. 94.) 1781. jan. 11.
7. *Vorträge*. Vom Jahre 1781. febr. 9.
8. Romana. Hofkorrespondenz. 1780—1781. Hrzan *részvét-
levelei* a császárhoz 1780. dec. 13. és 20-án.
9. A pápai *részvét-bréve* a császárhoz. R k. *Berichte* des Kard.
Hrzan an F. Colloredo (Alt. Rel. 32.) dec. 27-iki levélhez csatolva.
10. Hausarchiv, Familienacten 133. Hivatalos *tudósítás* Mária
Terézia haláláról a követekhez.
11. Hausarchiv, Familienacten 133. *Notificationsschreiben* a feje-
delmekhez.

III.

Az apostoli ceremoniáriusok mesterének magánlevéltárában V. 630.

A. sz. a. 1780. dec. 8-iki feljegyzések.

Felhasznált nyomtatott művek :

- Rodolf R. v. Arneth : Die Geschichte Maria Theresia's. IX. és
X. K. (Maria Theresia's letzte Regierungszeit. III. és IV. K.) Wien 1879.
Rudolf R. v. Arneth : Maria Theresia und Joseph II. Wien, 1868.
Sebastian Brunner : Die Theol. Dienerschaft am Hofe Joseph II.
Wien, 1868.
Paul v. Mitrofanov : Joseph II. Aus dem Russischen ins Deutsche
übersetzt von V. v. Demelic. Wien und Leipzig, 1910.

28. sz. *Dr. Prohászka Ottokár.* Produktív-e a pénz? (72 old.) Budapest, 1898.
Ára 1 kor. 20 fill.
29. « *Dr. Kuhn Lajos.* A ragadozó madarak Torontál vármegye madárvilágában.
(16 old.) Budapest, 1898. Ára 50 fill.
30. « *Leskó József.* Szaitz Leó, a katolikus újságíró magyar úttörője. Irodalom-
történeti tanulmány. Budapest, 1898. (99 old.) Ára... .. 1 kor. 60 fill.
31. « *Dr. Franciscy Lajos.* Az általános választói jog. Budapest, 1898. (33 old.)
Ára 80 fill.
32. « *Dr. Sulák József.* Geometriai axiómák. Bpest, 1898. (32 old.) Ára 60 fill.
33. « *Dr. Margalits Ede.* A rigómezei ütközet. Szerb népdal a XIV. századból.
Budapest, 1898. (46 old.) Ára 1 kor.
34. « *Dr. Bartha József.* A Toldi-monda. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest,
1899. (80 old.) Ára... .. 1 kor. 40 fill.
35. « *Füssy Tamás.* Mezölaky Ferenc zalavári apát és ennek végrendelete folytán
indított nagy fiskusi per. Budapest, 1900. (72 old.) Ára ... 1 kor. 60 fill.
36. « *Fényi Gyula S. J.* A napon észlelt jelenségek természetének magyarázata.
(24 old.) Budapest, 1900. Ára 60 fill.
37. « *Dr. Surányi János.* A pozitív bölcsélet hatása hazánk jog- és államböl-
cselőire. (37 old.) Budapest, 1900. Ára 1 kor.
38. « *Csaplár Benedek.* A hellén keresztény archaeologiai tevékenység újabb ered-
ményei. (59 old.) 1900. Ára 1 kor. 20 fill.
39. « *Pór Antal.* Nagy Lajos király viszonya az aquiléljai patriarkákhoz. (45 old.)
1900. Ára 1 kor. 20 fill.
40. « *Békefi Remig dr.* A magyarországi káptalanok megalakulása és szent Chrode-
gang regulája (50 old.) 1901. Ára 1 kor. 20 fill.
41. « *Diváld Kornél.* A régi Buda és Pest művészete a középkorban. (103 old.)
1901. Ára 1 kor. 60 fill.
42. « *Bartha József dr.* A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig.
(40 old.) 1901. Ára 1 kor. 20 fill.
43. « *Vargha Dezső dr.* A kereszténység jogi helyzete a római birodalomban.
(84 old.) 1901. Ára 1 kor. 60 fill.
44. « *Platz Bonifác dr.* A föld története. (27 old.) 1902. Ára 80 fill.
45. « *Békefi Remig dr.* Hogyan lettek a ciszterciek tanítórenddé Magyarországon?
(52 old.) 1902. Ára 1 kor. 20 fill.
46. « *Érdújehlyi Menyhért.* A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország
mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt. (35 old.) Budapest, 1913.
Ára 1 kor.
47. « *Dr. Giesswein Sándor.* Történelembölcsélet és szociológia. (61 old.) Budapest,
1904. Ára 1 kor. 80 fill.
48. « *Dr. Nötter Antal.* Az egyház törvényhozó joga a házasság kötésére vonat-
kozólag. (87 old.) Budapest, 1904. Ára 1 kor. 60 fill.
49. « *Dr. Csátrásky István.* Kánaán és Izrael. (34 old.) Bpest, 1900. Ára 80 fill.
50. « *Dr. Békefi Remig.* Pauler Gyula emlékezete. (32 old.) Bpest, 1904. Ára 80 fill.
51. « *Dr. Acsay Antal.* Lubrich Ágost emlékezete. (61 old.) Budapest, 1905.
Ára 1 kor. 60 fill.
52. « *Dr. Bán Aladár.* Képek a finn nép életéből. (70 old.) Budapest, 1905.
Ára 1 kor. 80 fill.
53. « *Dr. Karácsonyi János.* Az Argyasi (Argesi, Ardsisi) püspökség. (8 old.) Buda-
pest, 1905. Ára 40 fill.
54. « *Divéky Adorján.* Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyel-
országgal, főleg a XVI—XVII. században. (70 old.) Bpest, 1905. Ára 80 fill.
55. « *Dr. Karácsonyi János.* Szent Adalbert védelme. (31 old.) Budapest, 1906.
Ára 80 fill.
56. « *Dr. Nötter Antal.* A természetjog. (71 old.) Bpest, 1906. Ára 1 kor. 80 fill.
57. « *Giesswein Sándor dr.* Szent Jakab, Jeruzsálem első püspöke. Egyszersmind
válaszul e kérdésre: Voltak-e az Úr Jézusnak testvérei? (32 old.) Budapest,
1906. Ára 80 fill.
58. « *Czuberka Alfréd.* Kuruckori fegyverek. (176 old.) Bpest, 1906. Ára 2 K 20 fill.
59. « *Érdújehlyi Menyhért.* Szerzeteseink mezőgazdasági tevékenysége 1526. előtt
(20 old.) Budapest, 1906. Ára 60 fill.

60. sz. *Mailáth József gróf. Szocializmus és katolicizmus.* (17 old.) Budapest, 1907. Ára ... 60 fill.
61. « *Dr. Erdélyi László. Egyházi földesúr és szolgálai a középkorban.* (47 old.) Budapest, 1907. Ára ... 1 kor.
62. « *Sörös Pongrácz. Jerosini Brodarics István (1471—1539).* (148 old.) Budapest, 1907. Ára ... 2 kor.
63. « *Dr. Hanuy Ferenc. A parthenogenesis első nyomai az őskeresztény írók műveiben* ... 1 kor.
64. « *Prónai Antal dr. Csaplár Benedek emlékezete.* (26 old.) Budapest, 1907. Ára ... 80 fill.
65. « *Pór Antal. De-Surdis II. János esztergomi érsek.* (56 old.) Budapest, 1907. Ára ... 1 kor. 20. fill.
66. « *Katona Lajos dr. Egy fejezet Petrarca életéből.* (16 old.) Budapest, 1907. Ára ... 60 fill.
67. « *Túri Béla. A főkegyúri jog és az autonómia. Különös tekintettel a vallás- és tanulmányalapítványokra* ... 1 kor. 60 fill.
68. « *Dr. Máty Engelbert. A tiszta erkölcs érdekében.* (16 old.) Budapest, 1908. Ára ... 60 fill.
69. « *Lukcsics József dr. Középkori pápai adókönyvek.* (28 old.) Budapest, 1908. Ára ... 60 fill.
70. « *Huber Lipól. A napkeleti bölcsek.* (152 old.) Budapest, 1908. Ára ... 3 kor.
71. « *Bódis Jusztn dr. Xenophon «Sokrates emléke» című munkájának hiperkritikusai és pedagógiai értéke.* (100 old.) Budapest, 1909. Ára ... 2 kor.
72. « *Dr. Áldásy Antal. A görög búcsu ügye a baseli zsinaton.* (84 old.) Budapest, 1909. Ára ... 2 kor.
73. « *Dr. Karácson Imre. Az egri török emlékirat a kormányzás módjáról.* (28 old.) Budapest, 1909. Ára ... 80 fill.
74. « *Pór Antal. Az Esztergom-várbeli szent István első vértanúról nevezett prépostság története.* (124 old.) Budapest, 1909. Ára ... 3 kor.
75. « *Dr. Kmoskó Mihály. Unu-Amon papyrusa.* (36 old.) Budapest, 1909. Ára 1 K
76. « *Platz Bonifác dr. Tudásunk korlátai.* (40 old.) Budapest, 1910. Ára 1 K 80 fill.
77. « *Vargha Damján dr. Seuse Henrik Amand a magyar kódexirodalomban.* (88 old.) Budapest, 1910. Ára ... 2 kor. 60 fill.
78. « *Szuszai Antal. A krisztusi pedagógia főelvről.* (59 old.) Budapest, 1911. Ára ... 1 kor. 60 fill.
79. « *Márki Sándor dr. Du Maine herceg és felesége.* (29 old.) Budapest, 1911. Ára ... 80 fill.
80. « *Dr. Concha Győző. A laikus morál válsága.* (14 old.) Bpest, 1912. Ára 60 fill.
81. « *Dr. Concha Győző. A keresztény vallás a társadalom harcaiban.* (33 old.) Budapest, 1912. Ára ... 1 kor.
82. « *Dr. Giesswein Sándor. Kereszténység és békemozgalom.* (25 old.) Budapest, 1913. Ára ... 60 fill.
83. « *Ortway Tivadar. Habsburgi Mária és férje II. Lajos magyar király katolikus igazhívőségének kérdése.* (36 old.) Budapest, 1913. Ára ... 1 kor.
84. « *Chobot Faranc. A romhányi plébánia története.* (78 old.) Budapest, 1913. Ára ... 2 kor.
85. « *Felsmann József. Mányoki levelek a tizenhetedik századból.* (32 old.) Budapest, 1913. Ára ... 80 fill.
86. « *Dr. Márki Sándor. Kresznerics Ferenc leveleskönyve.* (49 old.) Budapest, 1914. Ára ... 1 kor. 20 fill.
87. « *Dr. Nagy Béni. A mariánus ferencesek 1790-től az 1822-ik évi zsinatig.* (50 old.) Budapest, 1914. Ára ... 1 kor. 20 fill.
88. « *Platz Bonifác dr. Az ember származása.* (36 old.) Budapest, 1914. Ára 1 kor.
89. « *Dr. Luttor Ferenc. Mária Terézia halála és a római kuria.* (56 old.) Budapest, 1914. Ára ... 1 kor. 60 fill.